

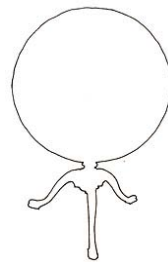

Bänkinredningen i Kalmar domkyrka 1682 - 2007

Kulturhistorisk utredning
Kalmar kommun, Småland

Richard Edlund
Kyrkoantikvarisk rapport februari 2007
Kalmar läns museum

Framsidesbilden visar skivan på ett fällbord från 1700-talets andra hälft. Intarsiaarbetet föreställer plan- och fasadritning av Kalmar domkyrka och är bl a utfört i alrotsfanér. När denna typ av bord inte användes stod de längs väggarna med skivan på högkant. På så sätt blev de ett dekorativt inslag i rummet samtidigt som de tog liten plats. Bordet ingår i Kalmar läns museums samlingar. Foto Pierre Rosberg.

Text & form: Richard Edlund

Layout & redigering, samt ritningar och bilder: Birger Ohlson

ISBN 918592663-9

Richard Edlund

Bänkinredningen i
Kalmar domkyrka
1682-2007

Innehåll

Bänkinredningen i Kalmar domkyrka			
Inledning	3	Reaktioner på bänkinredningen vid återinvigningen 1914	25
Långestolar, prästestolar och herrestolar i den medeltida Storkyrkan	5	Förändringar av bänkdörrarna vid 1900-talets mitt	25
Rivningen av Storkyrkan	5	Bänkplats med guldkant	29
Bänkinredningen i den nya domkyrkan på Kvarnholmen	7	De fyra fönsterkurbänkarna	31
Domkyrkan färdigställs	7	Kurbänken	33
Från livstid till hyresrätt	9	Reserverade kurbänkar under 1900-talet	35
Allt har ett pris	9	Säg mig var du sitter och jag skall berätta vem du är	37
Bänkkvarterens utformning	9	Sammanfattning och beskrivning av kulturhistoriskt värde	39
Spelet bakom förändringen av bänkinredningen åren 1910-14	23	Bilagor	43
En sammanfattande beskrivning av förändringen av bänkinredningen 1910-14	25		

Bänkinredningen i Kalmar domkyrka

Inledning

På 1910-talet genomgick Kalmar domkyrkas interiör en omfattande renovering. Det har nu gått nästan 100 år sedan dess. Det är dags för ännu en förändring av kyrkorummet som denna gång syftar till att bevara och med varsam hand anpassa kyrkans inre till vår tids krav och önskemål. Beslut och diskussioner som rör en så känslig miljö som vår domkyrka i Kalmar kräver ett faktaunderlag. Kalmar läns museum har av Kalmar kyrkliga samfällighet fått i uppdrag att kartlägga bänkarnas utformning från byggnadstiden och framåt. Anledningen till fokuseringen på bänkarna är att församlingen önskar att förändra bänkinredningen. Arbetet är utfört av antikvarie Richard Edlund.

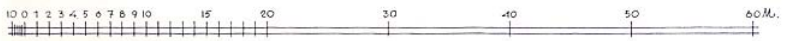
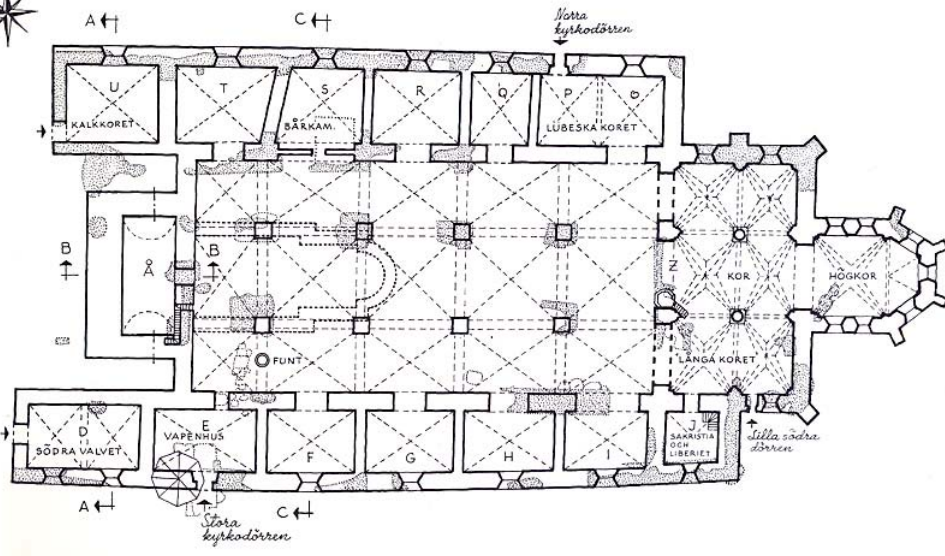
Tidigare forskning

Fabian Baerendtz skriver på 1910-talet och framåt i läns museets årsbok flera artiklar om domkyrkan och dess inredning. Han berör bänkinredningen men inte som ett historiskt föremål med en historia.

År 1989 publiceras standardverket "Kalmar Domkyrka" som är en del i Riksantikvarieämbetets utgivning under rubriken Sveriges Kyrkor. Den är skriven av Ingrid Rosell och Robert Bennett och ger en mycket bra beskrivning av kyrkans historia och söker också Tessins förebilder. Bänkinredningen och kurlerna är beskrivna men inte heller här får de en mer detaljerad genomgång eller analys.

Använda källor

Förutom litteraturen ovan har arkivmaterial från Riksantikvarieämbetet lånats in. Bänkliggare för Kalmar domkyrka 1684 – 1862 har lånats in från landsarkivet i Vadstena. Inredningen i kyrkan har också studerats på plats. Till detta kommer läns museets eget arkiv samt även Kalmar kyrkliga samfällighets arkiv. Litteratur är redovisad i anslutning till respektive not.

Storkyrkan, rekonstruktion av exteriören ca 1655 samt planen från omkring 1610. Ur Kalmar Storkyrka

Långestolar, prästestolar och herrestolar i den medeltida Storkyrkan

Storkyrkan i Kalmar hade verkligen den storlek som namnet antyder. Över 60 meter lång och en bredd på nästan 40 meter är ansenliga mått. Storkyrkan, som även kallades bykyrkan eller St Nicolaikyrkan låg innanför Kalmar slott där gamla kyrkogården ligger idag.

I den medeltida kyrkan förekom det inga fasta bänkar. Det vi idag betraktar som en bänkinredning i en kyrka blev vanligt först under 1600-talet senare del, innan dess stod man upp i kyrkan. I Storkyrkan förekom flera varianter av ”stolar” men de ska inte blandas samman med vad vi idag betraktar som en stol, på 1600-talet var detta inget man satt på i kyrkan. Långestolar, prästestolar, herrestolar, småstolar, frustolar, för att bara nämna några, är benämningar på utrymmen med avskärmande skrank och dörrar men utan sittplatser. Långestolar delades in i 6 stolestånd där vart och ett av dessa stolestånd, eller ståplatser, gick att köpa. Småstolar bestod endast av två stolestånd, alltså två ståplatser.

Stolestånden bestod av fasta och stabilt byggda skärmar med knäfallspallar. Man dels stod, dels knäföll i stolestånden. Storkyrkans olika typer av långestolar, prästestolar med mera, byggdes till största delen åren 1624 och 1625. I räkenskaperna för år 1625 finns antecknat ”till alla Stolarnas förbyggning i kyrkan som nu är byggde äro” hade använts 36 furubalkar, 88 stycken sparrar, 167 tolfte sågebräder, 2340 läktspik, 2400 takspik, 46 skålpund draglim. Det måste ha varit en gedigen och hållbar inredning med tanke på materialåtgången men om dess arkitektoniska form eller hur den dekorerades ger inte de skriftliga källorna svar på. Flera av de olika stolarna hade dörrar som gick att låsa.

I den treskeppiga kyrkans mittskepp fanns stora gången med stora manfolksradens stolar på södra sidan och kvinnofolksradens på den norra. De främsta delarna av vardera raden upptogs av herrestolar och frustolar. I norra sidoskeppet fanns norra långa gången med stolar på båda sidor. I södra sidoskeppet fanns endast ett fåtal stolar. Predikstolen var nämligen uppställd så att prästen vände ryggen mot södra sidoskeppet.¹

Första gången som bänkar omtalas i kyrkans räkenskaper är 1661. Det som beskrivs är att en man får tillstånd att ha en bänk i stolrummet. Om detta är för att han är gammal och orkeslös eller för att det är något nytt som introducerats i kyrkan är oklart. Man tycks fortfarande i allmänhet ha stått i stolarna under hela 1660-talet i Kalmar Storkyrka.²

Rivningen av Storkyrkan

I dagens domkyrka är predikstolen ett minne från den gamla Storkyrkan. Det kan idag tyckas lite märkligt att man i en ny domkyrka nöjde sig med att återanvända en äldre byggnadsdel av så central betydelse för kyrkorummet och förkunnelsen. Kan den ensamma byggnadsdetaljen från förr ha haft sällskap med andra inredningsdetaljer som återanvänts eller var den ett unikum. För att förklara vad som skedde, kan det vara lämpligt att gå tillbaka till tiden före det att Storkyrkan sprängdes med krut i fyra omgångar, från sena våren till hösten 1678.

Från januari samma år startade rivningen eller snarare demonteringen av kyrkan. Takstolar och andra träkonstruktioner togs tillvara och användes bland annat som ställningsmaterial till domkyrkan. Inredningen gick ett annat öde till mötes. Predikstolen nedmonterades och packades i kistor. Altartavlan monterades ned även den, liksom alla bänkar³, stolar, svarvade pelare och trappor. Den nedplockade inredningen togs till vara och magasineras. Vad det var för bänkinredning som packades ned finns inte närmare beskrivet.

Bild från norra sidogången. Den rikt profilerade bänkdörren till vänster i korsarmen är i original från 1600-talet. Bänkfronterna i mitten liksom bänkdörrarna till höger är något senare men även de är original. Beslagen är utbytta.

Bänkinredningen i den nya domkyrkan på Kvarnholmen

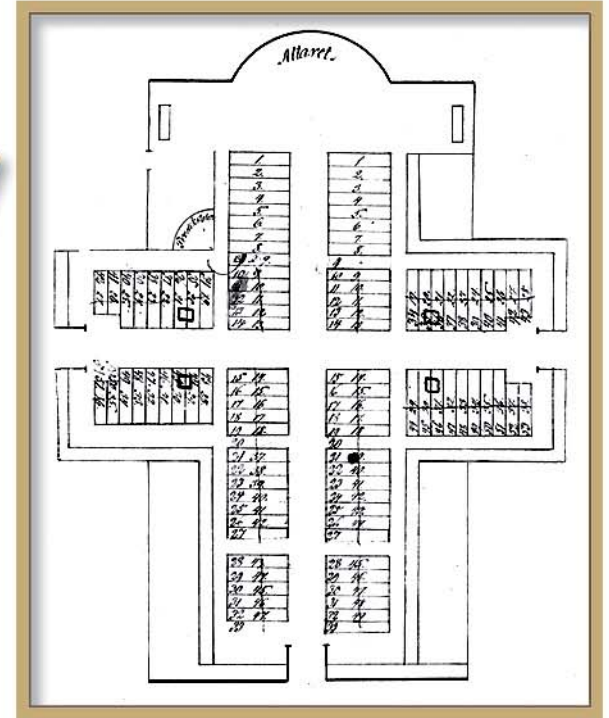
Det nya Kalmar, från 1600-talets mitt, är en i raden av städer som flyttades eller grundades under den svenska stormaktstiden. Som en central punkt i den nya staden uppfördes domkyrkan mellan åren 1660 till 1702 efter ritningar av Nicodemus Tessin d ä. År 1682 gör man ett uppehåll och bygger ett tillfälligt tak över kyrkan vilket kan sägas vara slutet på den andra etappen. Samtidigt flyttas gravstenar från gamla kyrkan till den nya. Nu invigs kyrkan efter det att altartavla, predikstol och bänkar från den gamla kyrkan återmonterats i den nya. Det finns inget som talar för att bänkfronterna eller dörrarna var enhetliga, tvärt om bör det ha varit flera olika typer som anpassades och sattes samman till bänkkvarter. Domkyrkan har alltid haft bänkar, något som skiljer den från äldre katedraler av samma dignitet som har medeltida anor.

Året därpå 1683 skrev generalguvernören Hans Wachtmeister de stadgar som i tjugio paragrafer reglerade stolrum (bänkplatser), ringningar och gravplatser. Dessa tre företeelser speglade den enskilde medborgarens samhällsställning. Stadgarna reglerade även hur stora avgifter som togs ut. Elva av de tjugio paragraferna handlar om bänkarna. Detta kan ses som en indikation på hur stor vikt församlingen lade vid sittplatserna. Paragraferna var även till för att underlätta vid tvister som varit vanliga i den gamla kyrkan. I paragraferna anges vilka platser som var till salu samt vad de kostade att köpa. Självfallet hade en attraktiv plats med bra läge ett högre pris än en plats med sämre sikt och placering i kyrkan.⁴

Det kan vara intressant och fråga sig vad för riktlinjer eller tankar Hans Wachtmeister hade när han satte samman reglerna. En fingervisning till svaret kan vara det som Baerendtz⁵ skriver angående bänkarna, klockringningen och gravplatserna i nya domkyrkan ”hvarvid i huvudsak tillämpades förhållandena vid gamla stadskyrkan”. Kyrkolivet skulle det inte ändras på och mycket av inredningen som bänkar, altartavla och läktare fick en förnyad användning i den nya domkyrkan.

Domkyrkan färdigställs

Under hösten 1699 grävdes golvet upp inne i kyrkan eftersom det inte var så högt som det var tänkt enligt Tessins ritning. Vid detta tillfälle bröts golvsten och åtta gravstenar i gångarna upp och lades tillbaka i en nivå som var 90 cm högre efter det att bönder levererat fyllningsjord från gamla staden. Det nämns inget om att sten bröts upp under bänkkvarteren vilket säkert beror på att det under bänkarna varit ett brädgolv vilket är det brukliga. I samband med att bänkkvarteren och det övriga golvet höjdes reparerades bänkarna av snickaren Johan Röhl. Det är bänkarna från gamla kyrkan som sattes in i domkyrkan 1682 som nu reparerats. De följande åren pågick arbeten med golvläggning och år 1704 fick murarmästaren Jörgen Schwartz slutligen betalt för inläggning av 200 alnar golvsten. År 1702 brukar nämnas som det år då domkyrkan färdigställdes men arbeten pågick en bit in på 1700-talet. Den nya altarpussatsen var klar i augusti 1712 för att nämna ett exempel.

Till vänster målning från ca år 1820-40 med domkyrkan i bakgrunden. I mitten "Stolståndets Längd på Manssidan uti Calmar Domkyrka". I denna bok antecknades innehavare av platser i kyrkan mellan åren 1830-1851. Till vänster en förteckning utan årtal med numrering av bänkarna.

Från livstid till hyresrätt

År 1766 beslöt domkyrkorådet att bänkplatserna inte längre skulle kunna köpas utan endast hyras. Från att haft möjligheten att försäkra sig om en sittplats genom köp för resten av livet, återstod nu möjligheten att hyra en plats. De nya bestämmelserna genomfördes under en övergångstid. Då bestämdes också att första året skulle man betala dubbel hyra, något som kom att gälla så länge uthyrning av platser i kyrkan förekom. År 1896 beslutade man att alla bänkplatserna skulle vara fria, med undantag av några platser som blev reserverade.

Allt har ett pris

Uthyrningen av bänkplatserna antecknades i en bänkliggare och innehavaren fick i sin tur ett bänkbrev som fungerade som ett kvitto. Före den första maj varje år betalades avgiften och på bänkbrevet kvitterade kyrkan att avgiften var betald. Kyrkans bänkkvarter delades av mittgången i två hälfter, den norra var kvinnosidan och den södra manssidan. Det var med andra ord inte tal om att sitta familjevis. I bänkliggaren för åren 1775 till 1825 finns det 32 bänkar på vardera sidan som hyrs ut. På manssidan är de första 12 bänkarna i kyrkan reserverade för kyrkans och magistratens eget folk där platserna är knutna till olika ämbeten.⁶ På motsvarande kvinnosidan finns 10 bänkar reserverade för fruar och döttrar till männen på de 12 bänkarna på andra sidan mittgången. Till de 32 bänkarna per sida hör också bänkarna i respektive korsarm.

Bänkplatserna hyrs ut med olika pris i förhållande till var i kyrkorummet de befinner sig. Enkelt uttryckt så är bänkarna i kyrkans mitt dyrast och

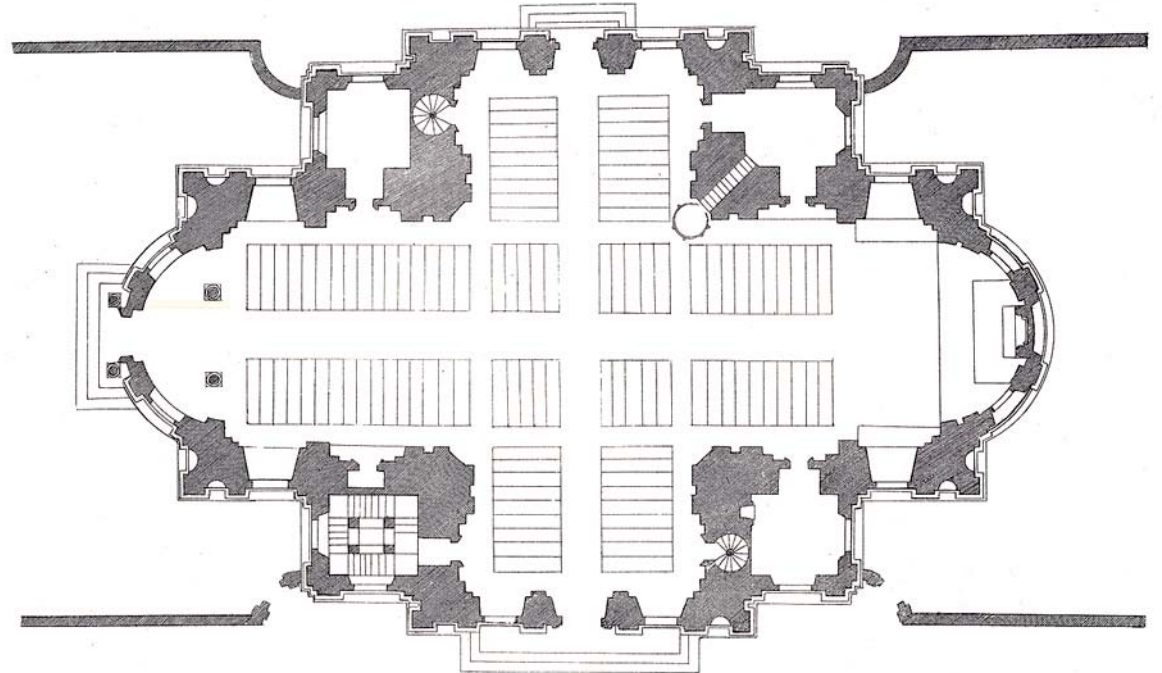
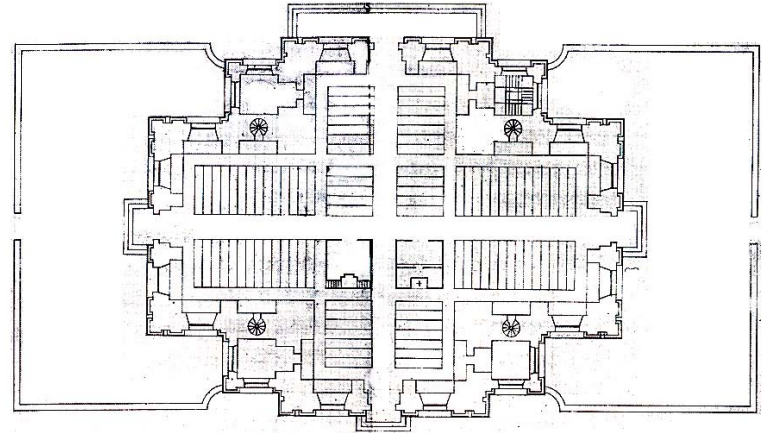
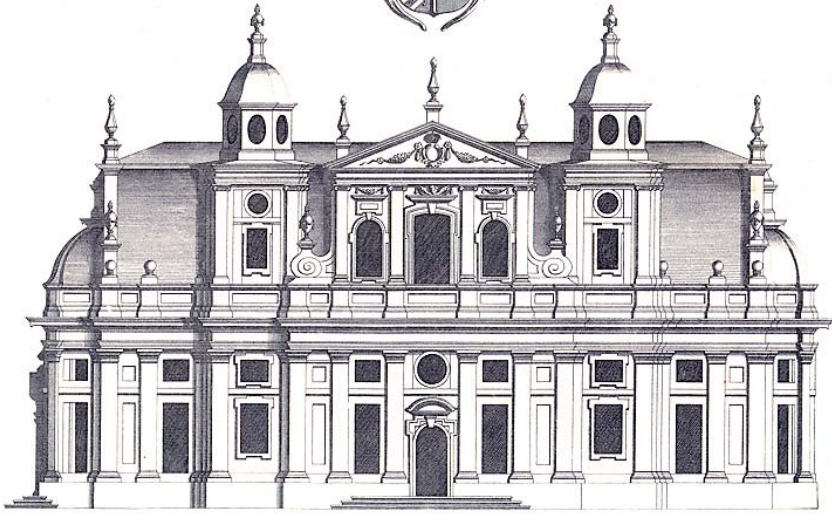
sedan sjunker hyran ju längre ut mot de tre ingångarna bänkarna ligger. Längst bak i kyrkan mot den västra ingången kostar platserna minst. I praktiken var flera bänkar i kyrkans bakre västra del inte uthyrda utan gratis. Inte heller på läktarna tar man ut någon hyra.⁷

Att sitta mitt i kyrkan är populärt idag liksom det varit sedan kyrkan byggdes. Här i mitten gick det utmärkt att ta del av predikan och det var inga svårigheter att följa med i det som skedde framme vid altaret eller höra orgelmusiken. Att dessa platser var och är populära är inte svårt att förstå. Det som komplicerar bilden är kurbänkarna. Mer om detta senare under rubriken "Bänkplats med guldkant".

Bänkkvarterens utformning

Den sammanställning av ett urval planritningar, som följer, syftar till att ge en översiktlig bild av de förändringar som skett med bänkkvarteren över tiden. De platser som tillkommer förutom denna sammanställning är platserna på läktarna. År 1790 ersattes de två läktarna i korsarmarna från 1700-talets början, med två nya läktare. Här fanns det nu plats för 72 personer per läktare fördelade på sex loger med 12 stolar i varje loge. De nuvarande läktarna är från 1882 –83. Under lång tid ställdes även soffor ut i gångarna för att skapa fler sittplatser vilket självfallet inte finns medtaget här.

Templum Chatedrale Calmariense a Rege CAROLO GUSTAVO fundatum.

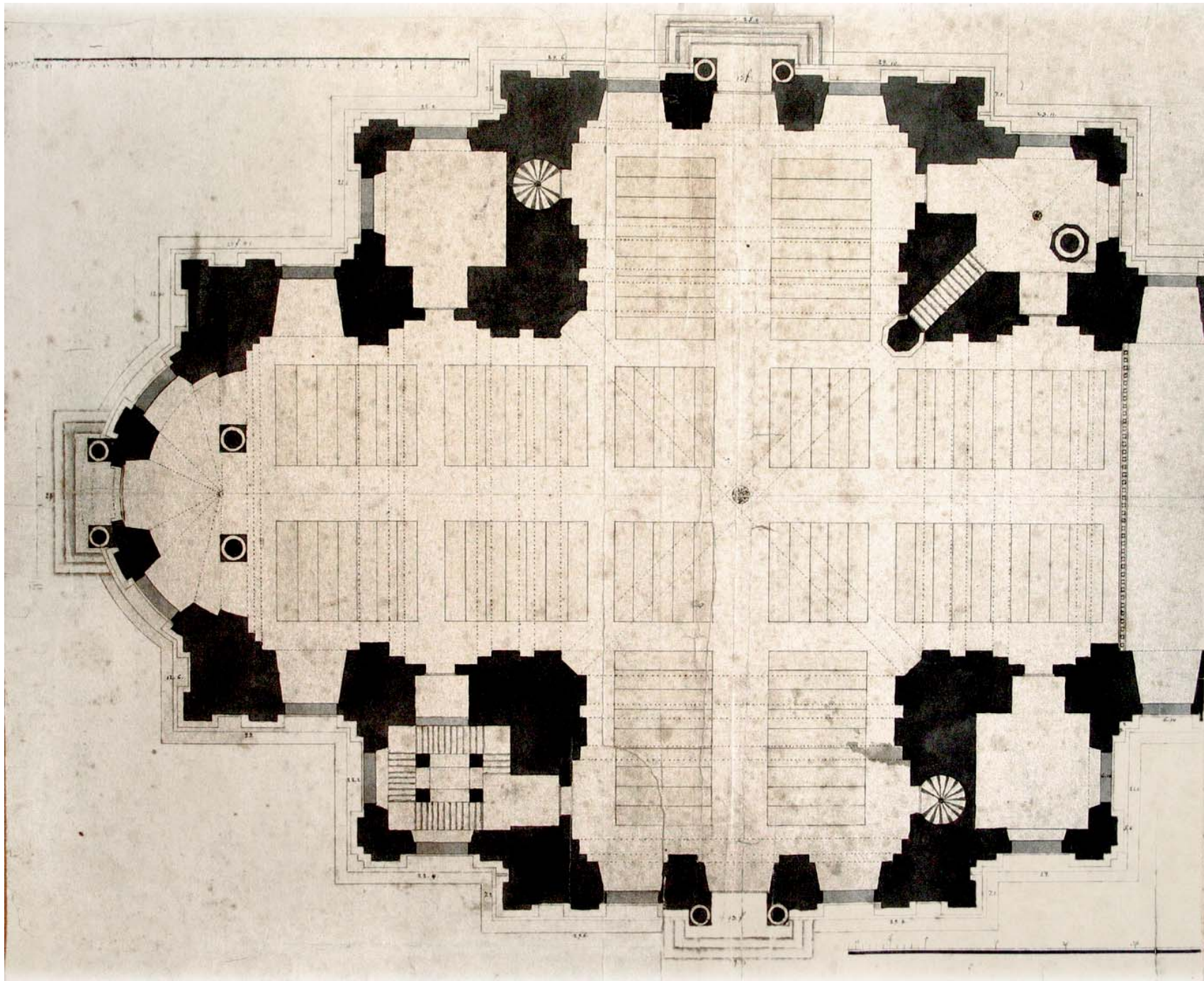
1653

En fasadritning och en planritning av domkyrkan publicerades i bokverket "Suecia antiqua et hodierna" som tillhör den svenska stormaktstidens litterära, vetenskapliga och kulturella storverk. Av de 353 planscher som publicerades 1715 ägnas två Kalmars domkyrka vilket visar på vilken dignitet kyrkobygget hade. Kalmar slott får inte ens en egen plansch utan får nöja sig med att skymta fram i stadsvyn över Kalmar. Sueciaverket har rykte om att visa upp en förskönad bild av verkligheten. De två planschererna över domkyrkan i Kalmar visar dock en bild av kyrkan som ligger mycket nära verkligheten.

Planritningen över domkyrkan visar de 12 bänkkvarteren. I kyrkans mitt återfinns fyra kvadratiska kvarter med 5 bänkar i vardera enheten. De fyra ligger samlade kring mittgången och gången i korsarmen. Östra delen av kyrkan har mot koret två bänkkvarter som består av 10 bänkar

i varje. De två bänkkvarteren i respektive korsarmar har 9 bänkar i varje utritade. Slutligen återfinns 2 bänkkvarter med 16 bänkar i varje i kyrkans västra del. Summan av antalet bänkar blir därmed 108 stycken. Planritning över domkyrkan ur Sueciaverket visar på Tessin d. ä: s intentioner kring hur kyrkans bänkar och bänkkvarter skulle placeras i kyrkorummet.

På Nationalmuseum i Stockholm förvaras ritningar från Tessin d. ä. Skisserna ger en inblick i hans arbetsprocess. På en av dem, se överst till höger, har kyrkan planen av ett förlängt grekiskt kors. Det intressanta är att bänkkvarterens yttre form är den samma som på den slutgiltiga ritningen. Den stora skillnaden här är att två av fyrkanterna i mitten har här användts till altare respektive predikstol.⁸

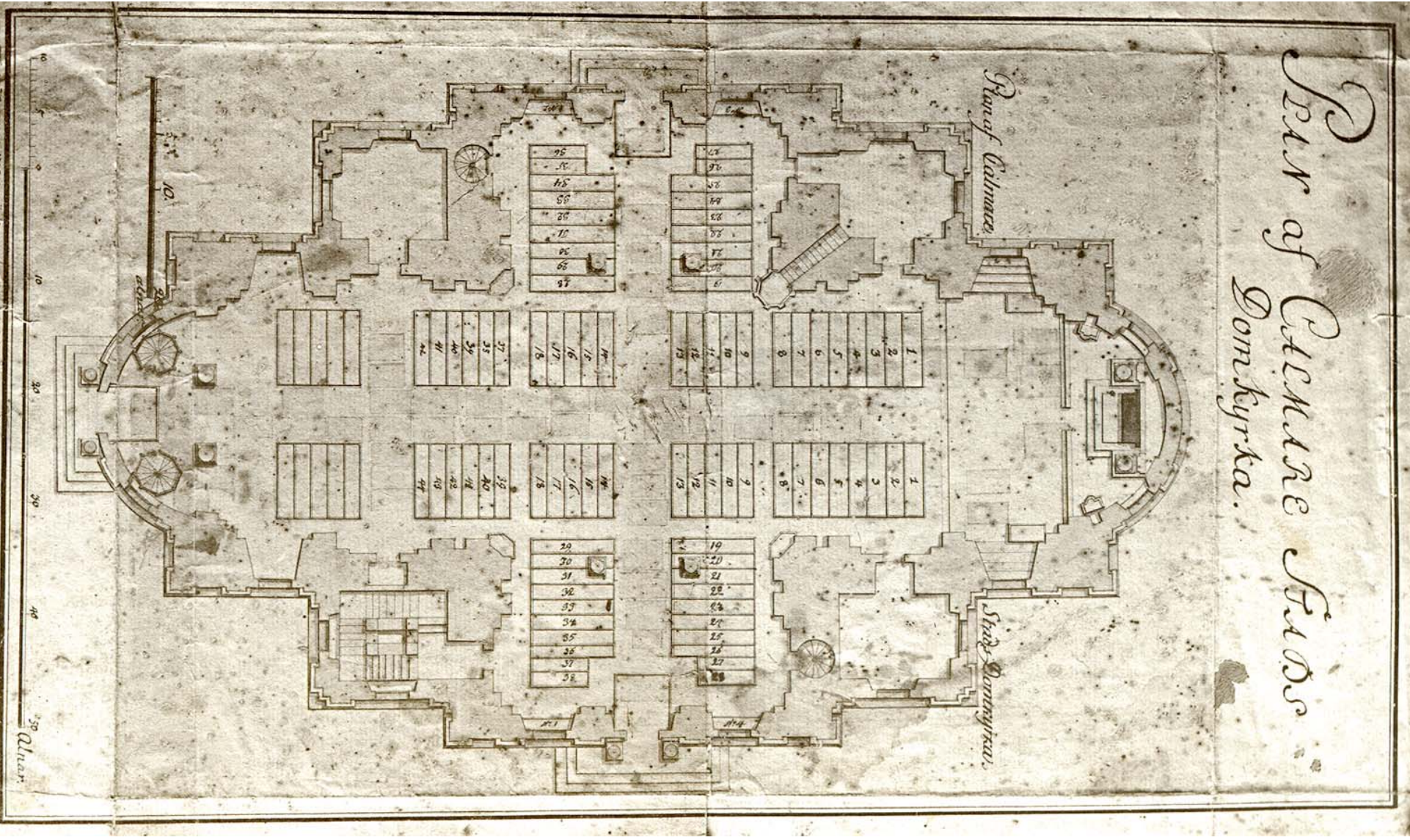
1691-1701

Denna planritning⁹ över domkyrkan är att betrakta som en arbetsritning. Vissa förändringar har skett jämfört med förra ritningen från 1653, men kvadraterna i mitten och bänkkvarteren i korsarmarna är oförändrade. De två bänkkvarteren i öster har däremot nu 11 bänkar istället för 10. Åt väster har de två stora bänkkvarteren med 16 bänkrader blivit delade

till 2x7 bänkar och en mittgång. Summan av antalet bänkar blir därmed 106 stycken.

Allt talar för att det är på detta sätt som de återanvända bänkarna med sina bänksidor sattes samman i den nya kyrkan.

Plan of CATHEDRAL CHURCH
Domkyrka.

Den År 1780 tecknad af en Geographisk-Opplysning, som den förnämde Doct: S: G: Wallin, vid en öfver-
 Nödiga Besögen, Thorsdags, Åpen, för Öfverman, den 9 Oct: 1783, på Kungl. Maj:ts befallning, uti År 1792, utgitt.

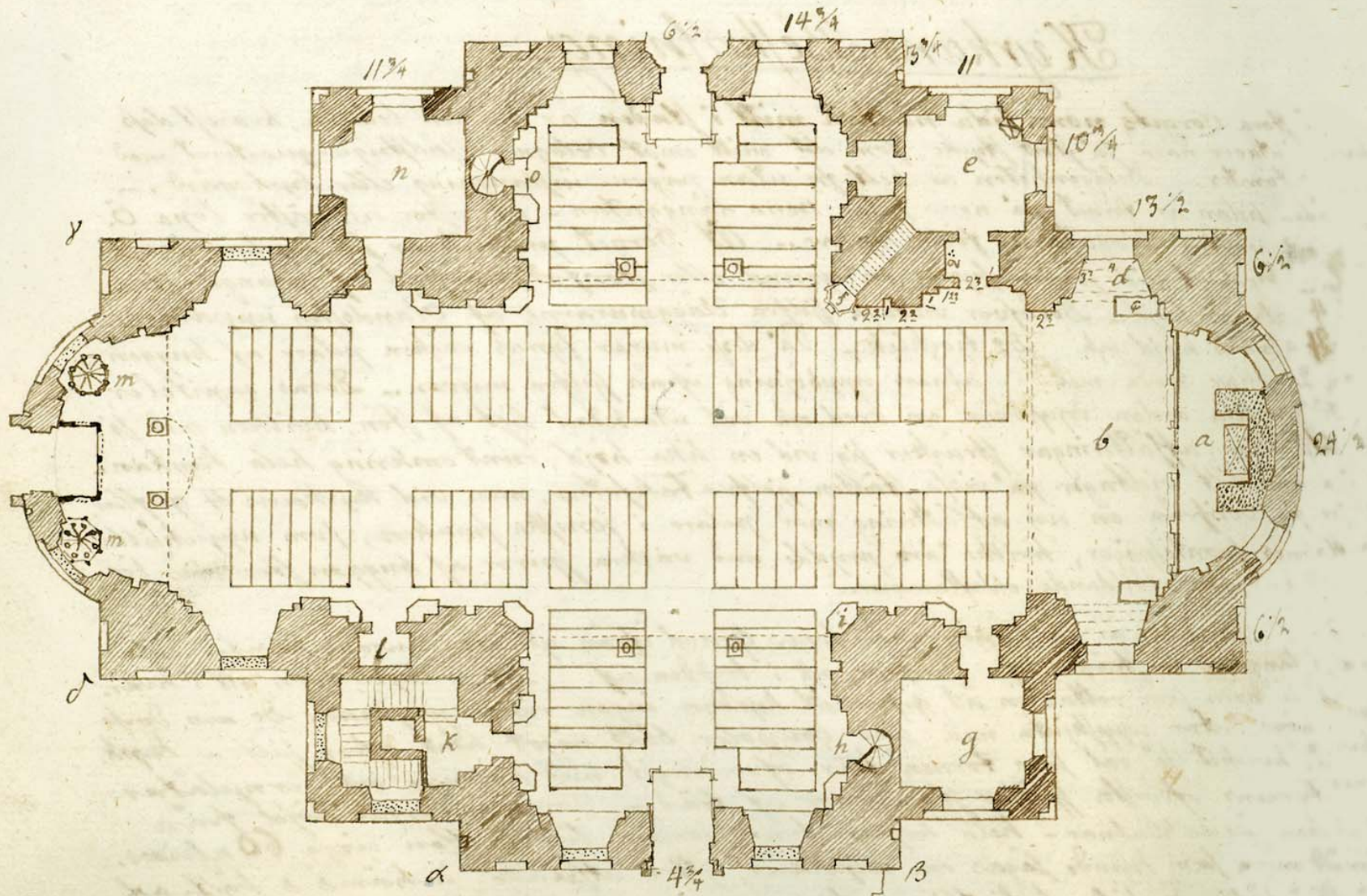
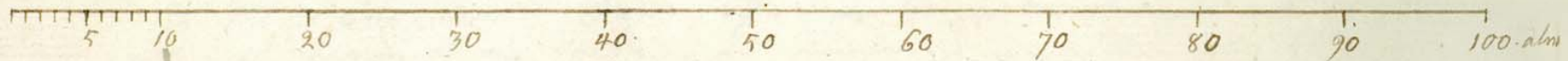
1780

Planritning är från 1780-talet, det är inte känt vem som gjort den eller av vilken anledning. Den skall dock ha gjorts av en fortifikatör enligt en senare påskrift på ritningen.

De fyra kvadratiska bänkkvarteren i mitten och bänkkvarteren i korsarmarna åt norr, är inte förändrade i förhållande till den föregående ritningen som visar förhållandena 1691-1701. De två bänkkvarteren åt södra korsarmen har fått en extra bänk. De två bänkkvarteren i öster mot koret har nu 8 bänkar istället för 11. Åt väster har de fyra bänkkvarteren minskat i storlek. De två närmast korsmitten har 6 bänkrader och de längst åt väster 5, där alla 4 tidigare hade 7 bänkar i varje. Summan av antalet bänkar blir därmed 96 stycken. Observera att antalet bänkar inte speglar det faktiska antalet sittplatser i kyrkan eftersom det med

tiden kom att finnas lösa bänkar i gångarna. När dessa lösa bänkar först kommer till användning är inte känt.

På denna ritning är de fyra fönsterkureorna inritade och även 4 andra kurer. Detta stämmer inte med de verkliga förhållandena eftersom det fanns 11 kurer förutom fönsterkurbänkarna redovisade i bänklängderna. I koret finns nu enklare bänkar i norra fönstret för korgossar och på den södra sidan motsvarande bänkar som användes vid allmänt skriftermål som föregick nattvardsgång och kanske även hemligt skriftermål, vilket är samtal eller bikt inför en präst.¹⁰För att ge plats åt vindfång vid norra och södra ingången har de två nedersta bänkarna kapats lite på bredden, sedan den förra ritningen. Möjligen skedde detta år 1750 då renoveringsarbeten utfördes i kyrkan.

ifran hörnet α till β på grundvåningarna, är 36 af. ifran γ till δ afven 36 af, iutom rumdelen som enstam håller 24 af.

1819

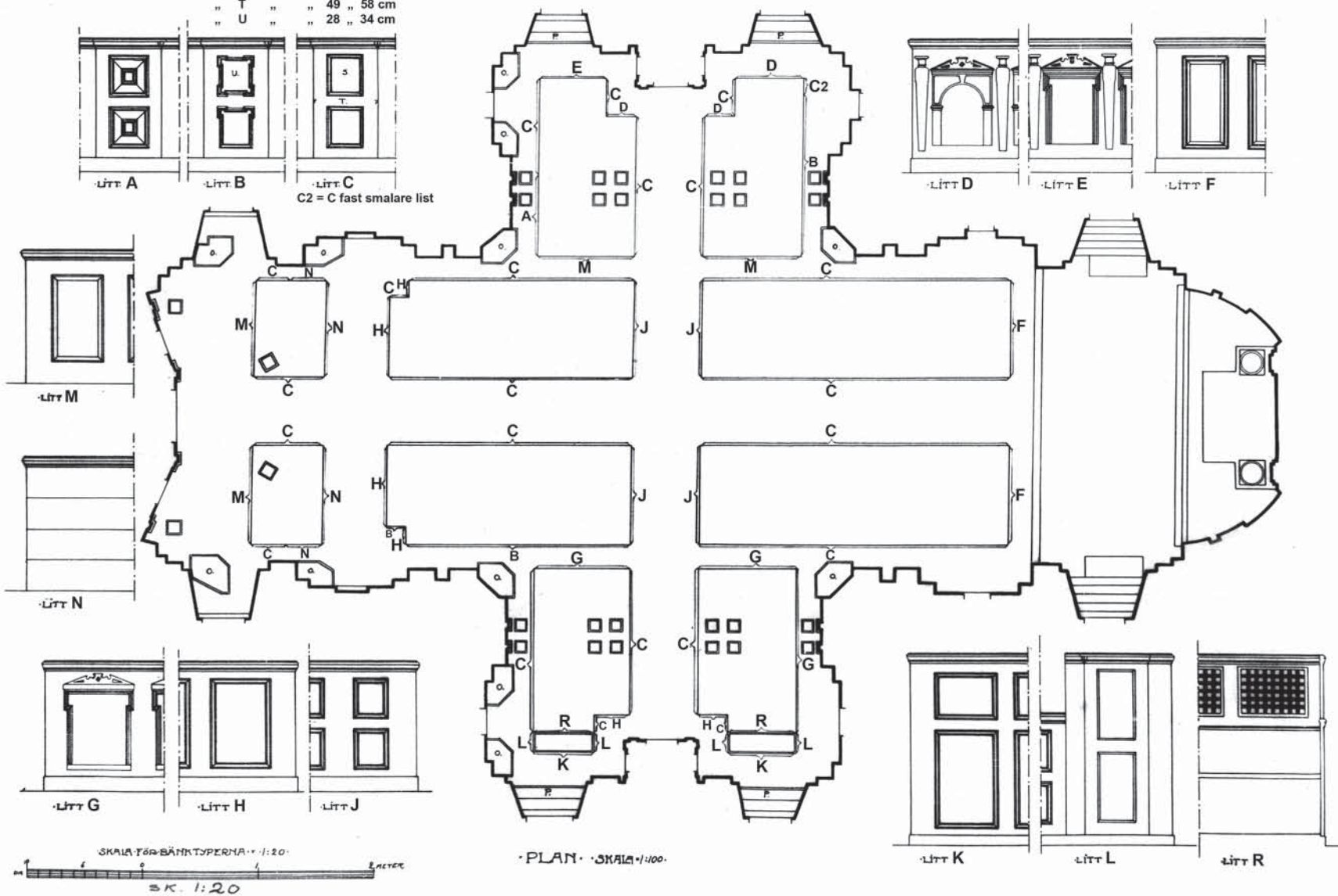
Prästen Nils Isak Löfgren är i vårt län känd för sina noggranna iakttagelser vad det gäller kyrkor på Öland och i Kalmartrakten. Det är han som gjort denna skiss över domkyrkan och den innehåller en del förändringar. Det kvadratiska bänkkvarteret i mitten närmast predikstolen, har byggts ihop med det intilliggande bänkkvarteret i öster och bildar då ett stort bänkkvarter med 14 bänkar. De tre övriga kvadratiska bänkkvarteren i mitten samt det södra bänkkvarteret i öster är inte förändrade. Inte heller

bänkkvarteren i korsarmarna åt norr. I den södra korsarmen redovisas 9 bänkar på var sida. I västra delen av kyrkan har de två kvarteren som tidigare endast haft 5 bänkar byggts till med en ytterligare bänk på var sida. Summan av antalet bänkar blir därmed 97 stycken. Detta var början på slutet för de fyra så karakteristiska kvadratiska bänkkvarteren i mitten av kyrkan. En av dem hade nu införlivats med den intilliggande bänkraden.

UPPMÄTNINGSRITNING AV BÄNKARNA I KALMAR DOMKYRKA.

TILL ISBERNA LIT. O OCH P FINNES SÄRSKILDA
UPPMÄTNINGSRITNINGAR.

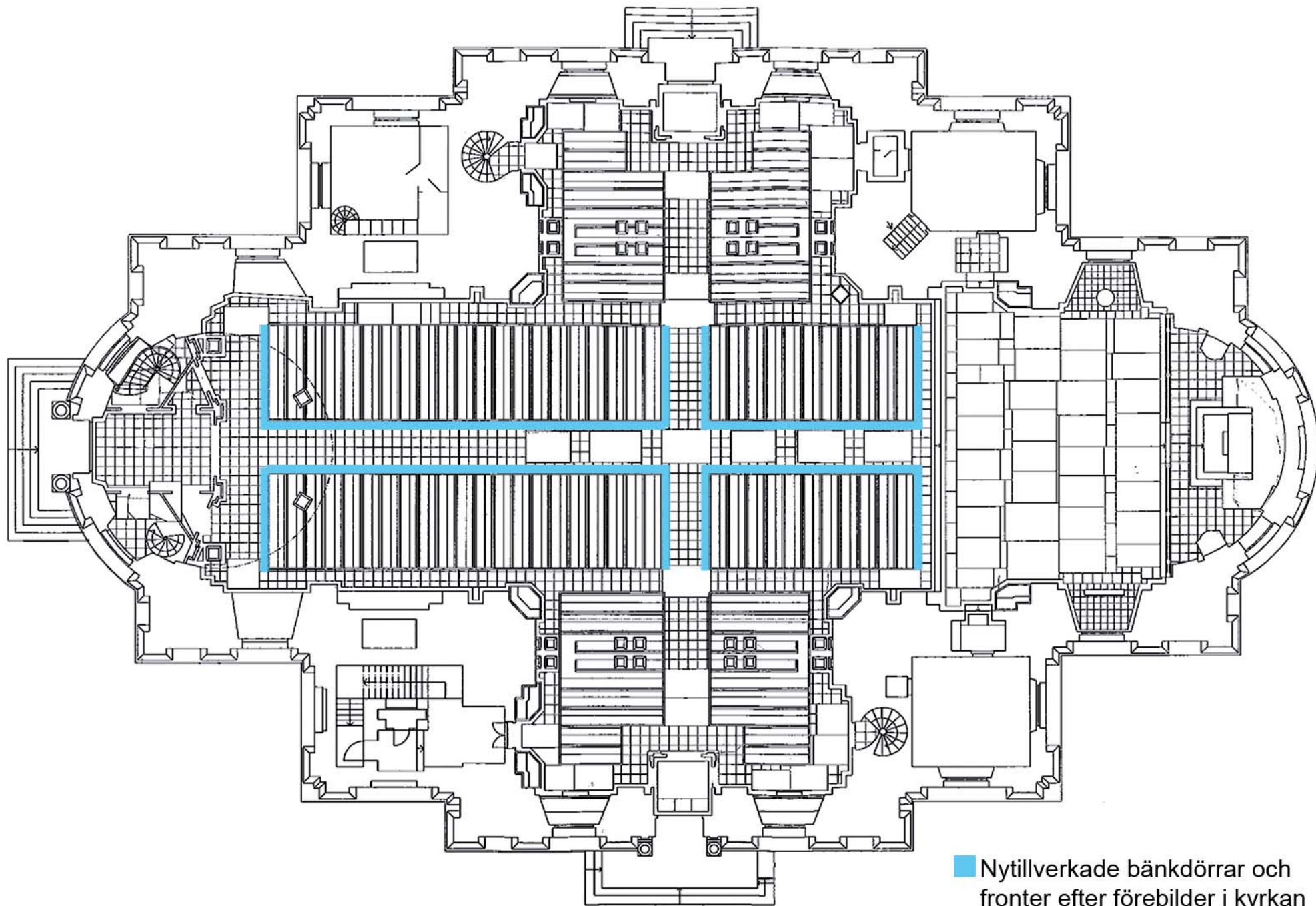
Måttet S varierar från 24 till 38 cm
" T " " 49 " 58 cm
" U " " 28 " 34 cm

1910

Uppmätning av J. Fred. Olson. Ritningen redovisar inte antalet bänkar men den största förändringen är att de kvarvarande tre kvadratiske bänkkvarteren nu försvunnit genom att de har byggts ihop med respektive bänkkvarter i öster och väster. De två nedersta bänkkvarteren i väster som tidigare bestod av 6 bänkar har av allt att döma förkortats bakifrån med 2 bänkar på respektive sida. Sedan den förra planritningen från 1819 hade en renovering genomförts åren 1833-34 vilken även innefattade bänkinredningen. De ovan beskrivna förändringarna bör ha skett vid denna renovering.

Av uppmätningen framgår det med all tydlighet att detta är en mycket gammal bänkinredning som med åren förändrats med små medel allt eftersom. Det finns redovisat hela 10 olika typer av bänkkvarter. De äldsta har senrenässansdrag, littera G, D, E på planritningen, och är med stor sannolikhet från Storkyrkan. De andra har barockformer och är från 1600-talets slut eller 1700-talets första hälft.

■ Nytillverkade bänkdörrar och fronter efter förebilder i kyrkan

1912

Ritning signerad J. Fred. Olson. Ritningen redovisar hur kyrkorummet skulle komma att se ut efter den planerade reoveringen. Det dröjde till 1914 innan kyrkan återinvigdes. Med några mindre förändringar är detta den inredning vi har i kyrkan idag, 2007. Avsikten med 1912 års ombyggnad av bänkinredningen var att få bekvämare bänkar, något som löstes med nya skålade sittbrädor och vinklade ryggbrädor. Den största anledningen till ombyggnaden var nog ändå platsbristen. Fram till 1912 hade mittgångarna i kyrkan varit belamrade med lösa bänkar, nu skulle

de bort och därmed kunde mittgången minskas med en halvmeter på bredden. Nu kunde bänkarna rymma 9 istället för 8 personer per bänkrad. Antalet bänkar väster ut i kyrkan hade ökats väsentligt genom att de två små rektangulära bänkkvarteren längst väster i förmodligen tagits bort. De intilliggande till två stora bänkkvarter fick istället expandera bakåt. Den fasta bänkinredningen i Kalmar domkyrka hade aldrig tidigare givit plats till så många gudstjänstbesökare. Summan av antalet bänkar efter ombyggnaden var 100 stycken.

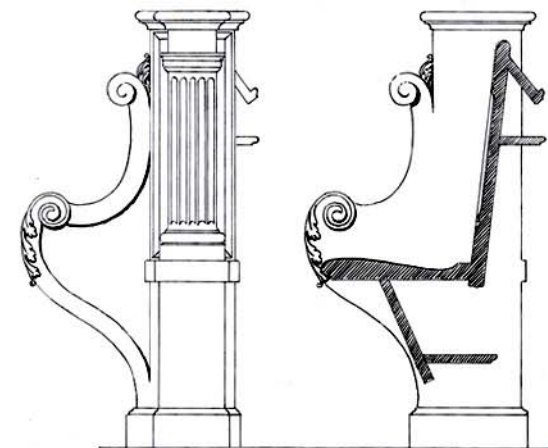
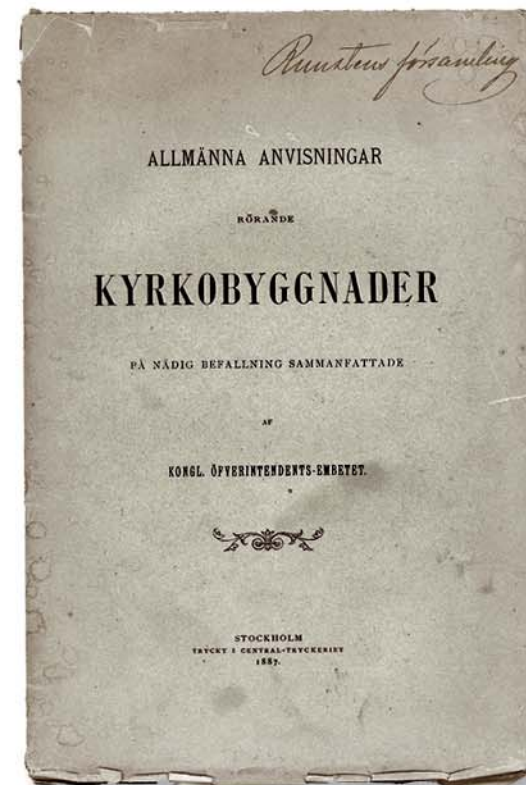

Foto till vänster från ca 1900 samt i mitten ett från 2007 taget från ungefär samma plats. Det är slående hur lite som förändrats. I skriften "Allmänna anvisningar rörande Kyrkobyggnader" ges handfasta ombyggnadsråd. Nederst A Lindegrens bänkförslag till domkyrkan i Kalmar.

Spelet bakom förändringen av bänkinredningen åren 1910-14

Blev det en ny inredning som lånat sina former från den gamla inredningen, som det står i flera beskrivningar? Varför fick man inga öppna bänkar som varit modernt så länge? För att svara på dessa frågor är det lämpligt att beskriva den process som ledde fram till att bänkinredningen fick det utseende den har än idag. Den gängse beskrivningen idag av vad som skedde vid renovering 1914 är att bänkarna är nya men med detaljer inspirerade av delar från 1600-talet, samt med delvis återanvända dörrar och bänkfronter. Bevarade delar anses vara kurbänkarna. Det som komplicerar saken är att i boken "Kalmar Domkyrka" av I Rosell och R Bennett hänvisas felaktigt till att renoveringen av bänkarna skedde 1928-32 istället för 1910-14 som är det riktiga.

En av de viktigaste inredningsuppgifterna vid renovering av kyrko-interiörer under 1800-talet var bänkinredningen. De slutna bänkkvarteren byttes konsekvent ut mot öppna luftiga bänkar i nygotik. I England hade de öppna bänkarna börjat dyka upp redan på 1840-talet men i Sverige kom det att dröja fram till 1870-talet innan det slog igenom på allvar.¹¹ De öppna bänkarna blev ännu mer populära på 1880- och -90 talen. Öppna bänkar blev evangeliskt korrekt, människors sociala ställning ute i samhället skulle inte speglas i hur man satt i kyrkan. De öppna bänkarna ansågs mycket bekväma med sina lutande ryggstöd samt för att de var lätta att ta sig in i och ut ur, men också estetiskt mer tilltalande. Ett ytterligare skäl var uppvärmningen av kyrkan. På andra håll i Sverige framhöll man att de öppna bänkarna underlättade luftcirkulationen i kyrkorummet och därmed ökade komforten.¹²

År 1887 publicerar Överintendentsämbetet "Allmänna anvisningar rörande Kyrkobyggnader" skriven av Helgo Zettervall, tidens ledande restaureringsarkitekt. I anvisningarna talar man sig varm för öppna bänkar men här poängteras att de inte ska se ut som trädgårdssoffor samt att de bör anpassas till miljön. Ek ansågs som ett bra material till nya

bänkar men här betonas att kyrkans interiör i stort, är överordnad. Som en bra inspirationskälla framhålls medeltida korbänkar. Vidare förklaras att herrskapsbänkar helst inte ska finnas kvar samt att uthyrning av bänkar i kyrkan, för tankarna till teatern där de förmögna köper sig en bra plats. För att försäkra sig om att de nya bänkarna var till belåtenhet förordades att provbänkar tillverkades.

En arkitekt som arbetade nära Zettervall var Agi Lindegren som år 1904 på uppdrag levererade ett ritningsförslag till nya öppna bänkar av ek till domkyrkan i Kalmar. Lindegren höll sig till ett fåtal utformningar, kontoret hade många liknande uppdrag och det kan inte ha funnits tid till en individuell utformning. Beroende på den aktuella kyrkans karaktär utformades Lindegrens bänkinredningar i antingen nygotik eller i klassicerande former. Till Kalmar levererades en variant av den senare typen med klassicerande pilastrar på bänkgavlarna.

Åren kring sekelskiftet 1900 skedde en gradvis omsvängning där de öppna bänkarna inte längre var så självklara som tidigare. Kristine kyrka i Falun med bevarad bänkinredning från 1600-talet renoverades år 1904-06. Resultatet, där bland annat den gamla inredningen ersattes med en ny, fick svidande kritik. I Svenska Dagbladet anklagades Överintendentsämbetet för att ha "låtit nytta och bekvämlighet gå före kulturhistoriska och konstnärliga hänsynstaganden".¹³

Sedd i detta perspektiv kanske det inte var så märkligt att det fanns röster i Kalmar som hade andra tankar om kyrkans interiör. Den 9 december 1908¹⁴ väcktes i domkyrkorådet frågan om det inte vore mer passande för kyrkans stil att man skulle göra en ny inredning av furu med den gamla som förebild, istället för Lindegrens förslag med öppna bänkar. J Fred. Olsson gör därefter ett förslag till bänkutformning med den gamla bevarade inredningen som inspiration "Ritning till omändring

Till vänster ut- och insida på originaldörr. Se lagning efter igensatt lås snett upp till höger. Till höger ut- och insida, kopia från 1910-talet som sitter i mittgången. Nederst förändrad stängningsanordning.

af bänkarna i Kalmar domkyrka” daterad 1908. Riksantikvarien och Överintendentsämbetet verkar för att inredningen ska bevaras. J Fred. Olson svarar i januari 1910 de två instanserna, till en början i enlighet med domkyrkorådets beslut, att ”Någon restaurering av de gamla bänkskåporna är ej tänkt”¹⁵ men att om någon enskild del kan användas igen efter renskrapning och uppmålning så är det väl fullt möjligt. I februari samma år är uppmätningen över bänkinredningen genomförd. Den får ses som ett mer vetenskapligt angreppssätt som redogör för hur bänkinredningen och kurererna faktiskt såg ut. Den gamla inredningen blir inte bara en inspirationskälla för ett historiserande skapande utan också ett historiskt dokument i sig. Uppmätningen blir ett viktigt underlag för myndigheternas ställningstaganden.

Från Stockholms horisont ligger tankarna om en i princip bevarad inredning kvar. I december 1910 förklarar J Fred. Olson i ett nytt brev bl a följande ”Den gamla bänkinredningen behålls i största möjliga utsträckning, men sitsar och ryggstöd göras bekväma efter nutida fordringar”. Till detta följde en genomgång och redovisning av var de 15 olika bänkskåporna och bänkskåparna återfinns exakt markerat.

En sammanfattande beskrivning av förändringen av bänkinredningen 1910-14

Resultatet blev en fortsättning på det förhållningssätt till bänkinredningen som varit sedan kyrkan invigdes, förnya och anpassa men gör inte mer än absolut nödvändigt. Samtliga sitsar och förmodligen även ryggstöden gjordes helt nya. Till mittgången lät J. Fred. Olson tillverka nya bänkskåpor men förlagan till dem var en bänkskåpa som redan fanns i kyrkan. Till de fyra stora bänkskåparernas fronter lät han tillverka nya utifrån en förebild han valt i kyrkans norra korsarm. De ratade bänkskåparerna från mittgången kom till en del att återanvändas vid sidogångarna. I de fyra bänkskåparerna i korsarmarna skedde mindre förändringar. Här bevarades samtliga fronter och bänkskåpor på den plats de suttit före renoveringen. Se ritning sidan 20. För en mer detaljerad beskrivning se bilaga 1.

Reaktioner på bänkinredningen vid återinvigningen 1914

Att bänkinredningen var gammal hade man helt klart för sig 1914. I den artikel i Barometern¹⁶ som sammanfattar arbetena som genomförts står det bl a så här:

”Den för en gudstjanslokal så ytterst viktiga bänkfrågan synes för vår kyrka lösts på ett synnerligen lyckligt sätt. I öfverensstämmelse med den förutvarande bänkanordningen äro de nya bänkarna fortfarande slutna. Skärmar och dörrar äro utförda efter de gamla vackra motiv, som kyrkan erbjöd. Sittplatserna äro särdeles bekväma.- Läktare och bänkar äro liksom allt annat träarbete i kyrkan målade i en gråaktig för ögat mycket angenäm färgton i öfverensstämmelse med med hvad förhållandet var i den gamla kyrkan enligt därifrån bevarade fynd.”

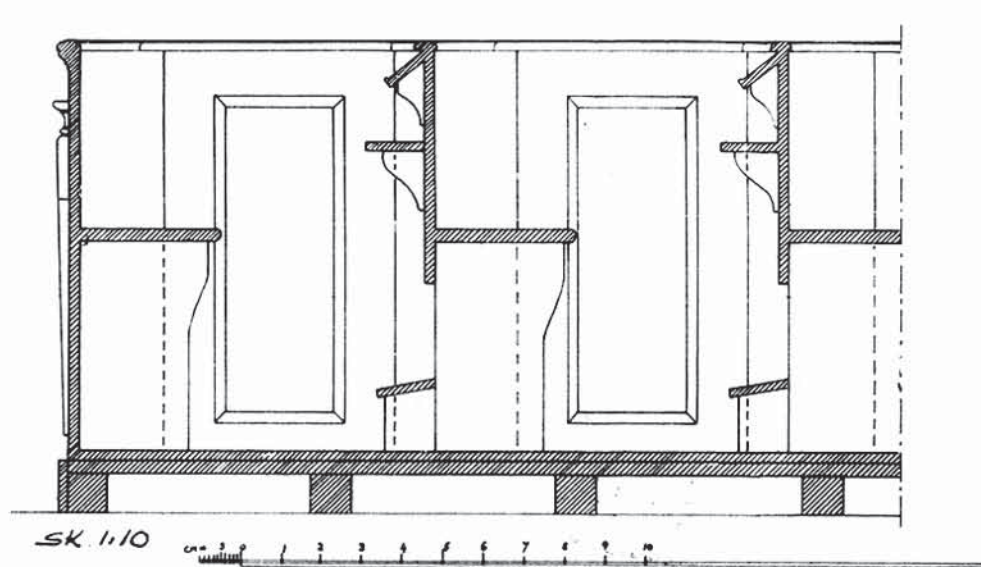
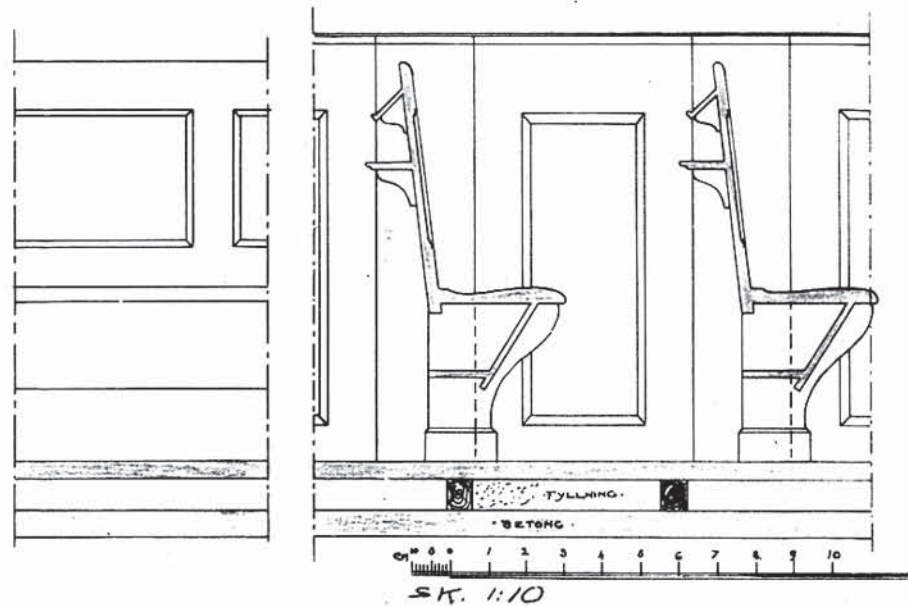
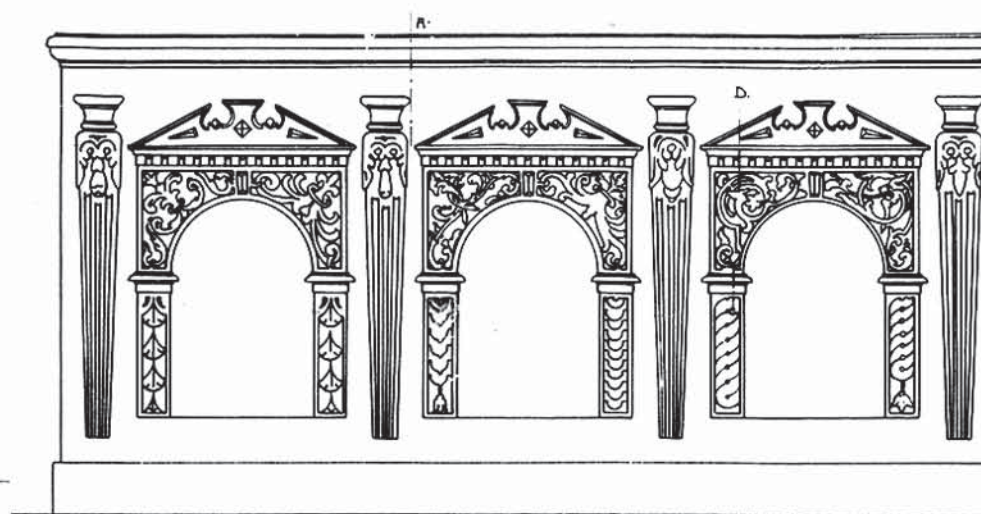
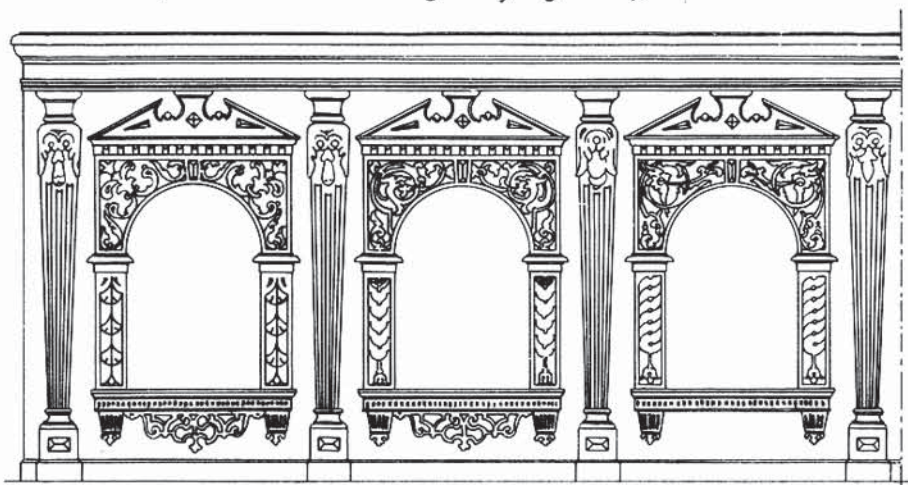
Benämningen ”ny” och ”nygjord” i äldre beskrivningar som rör renoveringar är alltid lite vansklig att tolka. Ofta kan det helt enkelt betyda att de är åtgärdade så att de är utan anmärkning eller så beskriver de en upplevelse av att vara helt nya, en form av beröm eller värdeladdning från den som gör omdömet.¹⁷ De arbeten som genomfördes skedde för att göra inredningen i enlighet med vad man uppfattade som mer ålderdomligt och riktigt. Det vi idag kan betrakta som romantiska tillägg för att göra något nytt gammalt betraktade man då snarare som en återgång till något som hade varit men fallit bort på vägen.

Förändringar av bänkskåparna vid 1900-talets mitt

År 1914 inmonterades i bänkskåparna en stängningsanordning som bestod av en liten fjäderbelastad rulle. Denna rulle ersatte de ursprungliga lås till bänkarna som tappat sin funktion sedan platserna blivit allmänna. Det uppkom ett störande snäppljud varje gång bänkskåpan öppnades med rullkonstruktionen. Vid renoveringen av interiören 1955 lämnades bänkinredningen som den var, med ett undantag, rullarna ersattes av en enkel träbit som på insidan ljudlöst kunde stänga bänkskåpan till allas belåtenhet, får man förmoda.

RITNING TILL OMÄNDRING AF BÄNKARNA I KALMAR DOMKYRKA

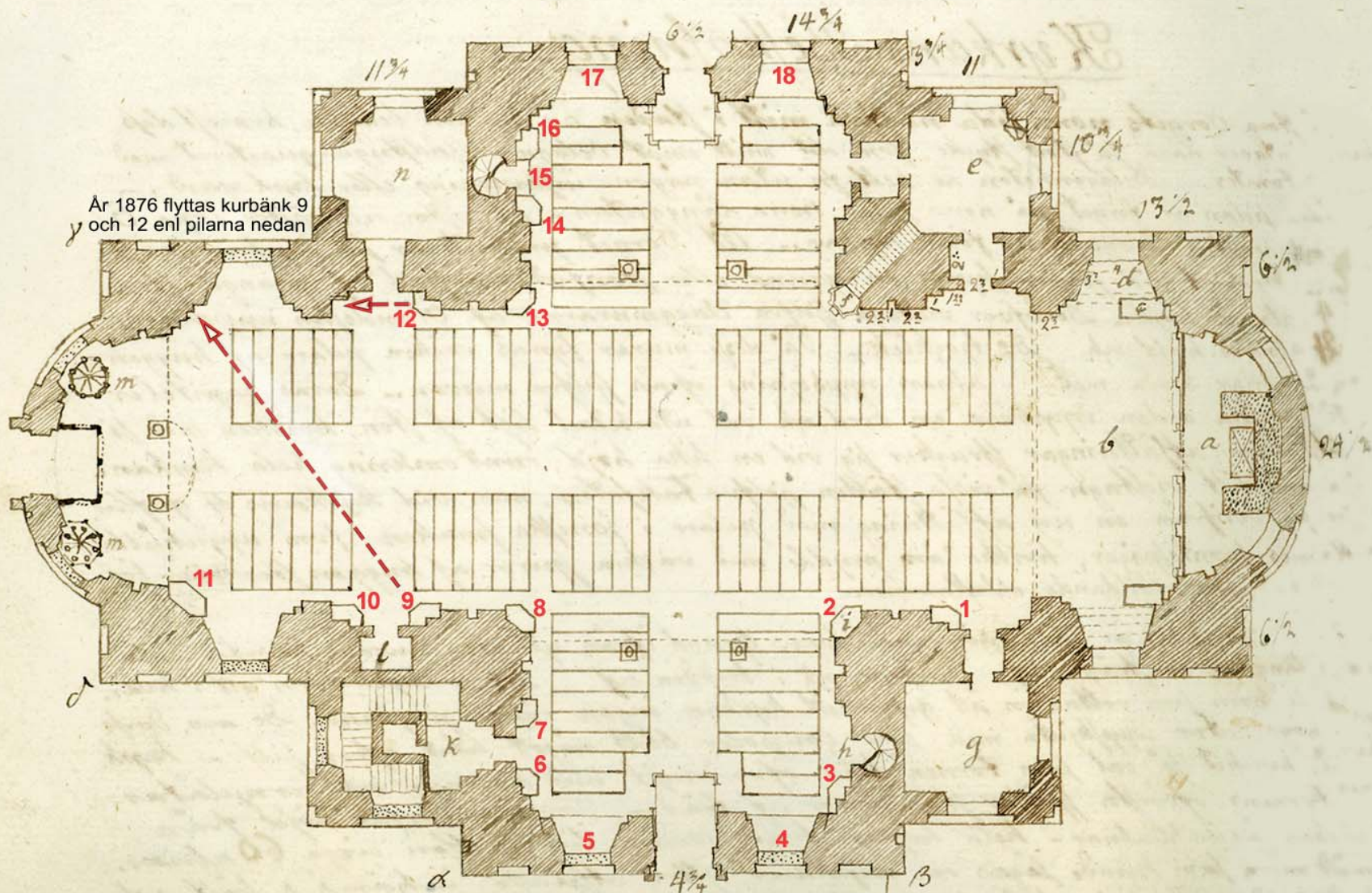
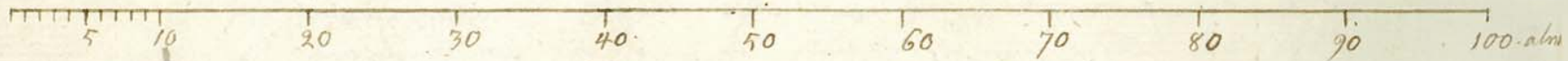
(Frågan om bänkarnas utförande afgjordes af Riksansantikvarien och Överintendenten enl. Hingl. Bref 28 jan 1910)

Ritningen till vänster är ett förslag till utformning av fronterna och bänkarna. Observera att det utförda förslaget är enklare i sitt utförande. J. Fred Olsson 1908. Ritningen nedan är en uppmätning. Observera detaljerna som saknas i ornamentens underkant. J. Fred Olsson 1910.

Fotot till höger visar en ny tillverkad bänkfront från 1910-talet. Fotot till vänster visar en av fyra bevarade bänkfronter med ursprung från den gamla medeltida Storkyrkan.

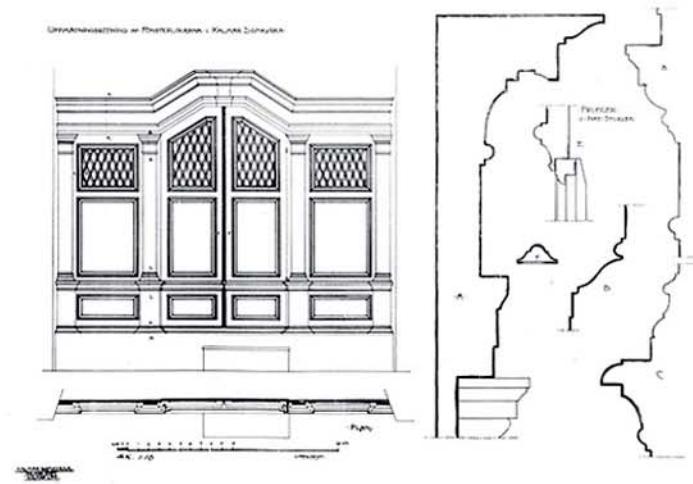
Ar 1876 flyttas kurbänk 9 och 12 enl pilarna nedan

ifran hörnet α till β på grundritningen, är 36 af. ifran γ till δ afven 36 af, fultom rindelen som enstam håller 24 af.

Bänkplats med guldkant

De avgjort dyraste platserna som gick att hyra i domkyrkan var kurbänkarna, de fanns där på 1700-talet och de flesta av dem finns kvar än idag. Kurbänkarna är de små båsen som finns placerade bl a på hörnen mellan långhus och korsarmarna. Under fönstren i korsarmarna finns ytterligare fyra som länge kallades fönsterkurbänkar. Platserna på de bänkrader som var dyrast kostade 16 rdr men för att få hyra en plats i en kurbänk fick man betala 20 rdr, om man undantar de som hade ett sämre

läge som kostade 16 rdr. På 1700-talet fanns det 15 stycken kurbänkar och under 1800-talet steg antalet till 18 stycken. Idag finns 10 stycken bevarade på plats och ytterligare två magasinerade i kyrkans förråd. Hur kunde dessa kurbänkar ha haft så hög status med tanke på att från dem borde man varken kunna se eller följa med i det som skedde i kyrkan särskilt väl. Svaret är att kurbänkarna erbjöd en avskildhet som saknades i bänkraderna.

Till vänster foto från ca 1920. I mitten under läktaren i korsarmen skymtar fönsterkurbänk nr 18 som idag är skymd av förvaringsskåp. I mitten fönsterkurbänk nr 17 i norra korsarmen med kurbänk nr 16 som skymtar till vänster. Till höger foto av dörrinsida, lägg märke till ålderdomliga beslag på gallerverket. Överst uppmätning från år 1910, observera trappsteget.

De fyra fönsterkurbänkarna

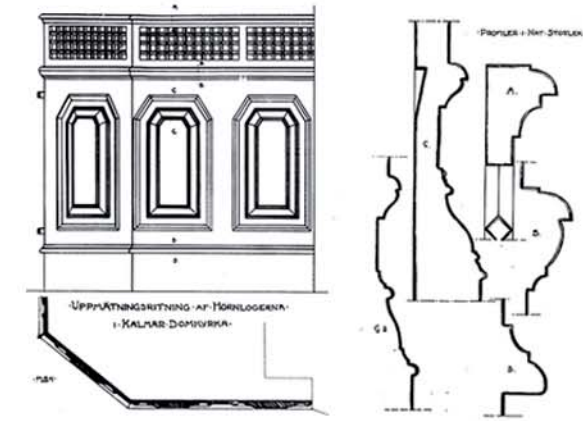
En herrskapsläktare kan vara utformad som en liten balkong som mot kyrkorummet har spröjsade glasade fönster men den kan även vara enklare i sin utformning. Den har inte så sällan en egen ingång från kyrkans utsida. Herrskapsläktaren i Döderhults kyrka från 1770-talet är överdådigt utformad medan den i Blackstad kyrka är enkel och stram, båda är bevarade exempel från Kalmar län.

En fönsterkurbänk i domkyrkan motsvarar på flera sätt den avskildhet som herrskapsläktaren kunde ge, rummet för de utvalda, men någon egen ingång från utsidan förekom inte här. De fyra fönsterkurbänkarna har en placering i korsarmarna som gör att det är nära till respektive ingång till kyrkan. Det har suttit ett varierande antal personer i denna typ av kur men vanligast var mellan fem till sju personer. Kurbänkarna i fönsternischernas korsarmar kallades länge fönsterkurbänkar -en benämning som idag fallit i glömska.

Fönsterkurbänkarnas skärm mot kyrkorummet har profilerade fyllningar, åtskilda av doriska pilastrar. I bänkskärmens övre del och i dörrarna finns öppningsbara luckor med snedrutigt gallerverk av trä. De två dörrarna är hängda på gångjärn som är så utformade att öppningen blir maximal.

Ingångsdörrarna har markerats med ett uppstickande krön. Insteget är högt och trägolvet i fönsterkurbänken ligger 25 cm över golvnivån i kyrkan, tidigare fanns här ett trappsteg. I kuren finns en träbänk och in mot kyrkorummet på bänkskärmens insida återfinns en psalmbokshylla och ett parallellt sittande fotstöd.¹⁸ Eftersom de här kureorna sitter under stora fönster har de ett tak som förmodligen är till för att skydda för kallraset på vintern. Fönsterkurbänkarna finns med i förteckningen 1775 och de har då en numrering 1-4 som dock ändras på 1820-talet.

Fönsterkurbänkarna hör hemma i senbarockens formspråk. Kureorna finns inte omnämnda i bänkliggaren 1724 men sedan finns ett stort glapp i tiden då bänkliggare saknas. Först år 1775 finns de med i den första bevarade bänkliggaren sedan 1724. För att ytterligare ringa in kureornas ålder går det att rent stilmässigt säga att rokokon, som följer efter senbarocken, dyker i våra trakter upp i kyrkliga interiörer år 1763¹⁹. Det är därför rimligt att åldersbestämma fönsterkurbänkarna till 1700-talets mitt. Dessa fyra fönsterkurbänkar, som aldrig varit fler eller färre till antalet, lämnades som de var vid renoveringen 1910-14, de fick inte röras. De är alla mycket väl inkomponerade i kyrkans barockinteriör. De välbevarade och har inga motsvarigheter i övriga domkyrkor i landet.

Till vänster foto från 1898. Två kurer på södra och tre på norra väggen återfinns i västra långskeppet. I mitten kurbänk nr 2 som i alla tider varit reserverad landshövdingen. Till höger foto av dörrinsida, lägg märke till beslagen. Överst uppmätning från år 1910.

Kurbänken

Den andra typen av kurbänk är den lägre varianten som återfinns på flera ställen i kyrkans mitt och in i korsarmarna. Bänkskärmarna pryds av kraftigt profilerade fyllningar, rektangulära med de övre hörnen avskurna. Överkanten har ett gallerverk av trä. I hörnen mellan långhuset och korsarmarna återfinns tre kurbänkar, på det fjärde hörnet återfinns predikstolen. Övriga kurbänkar finns idag bevarade i korsarmarna men ursprungligen återfanns de även i kyrkans västra halva utefter väggssidorna. Det har funnits 14 kurer av denna sort, av dem är sex bevarade på plats idag. Ytterligare två finns magasinerade i kyrkans förråd.

I slottskyrkan på Kalmar slott utgörs bänkinredningen av två kungsstolar längst fram i kyrkan, den ena för kungen och den andra för drottningen. De båda står längst fram på var sin sida om gången. Bakom kungsstolarna följer sedan bänkarna. Ett gallerverk snarlikt kurbänkarnas finns till en del bevarat på kungs och drottningstolarna. Detta gallerverk är samtida med kungsstolarna i övrigt som tillverkades år 1614.²⁰ Det finns sockenkyrkor med bevarade herrskapsbänkar. Som namnet antyder var de avsedda som bänkplatser för de besuttna från socknens frälsegods. Utformningen kan variera men en herrskapsbänk har ofta lite uppdragna bänksidor som överst kröns av ett ”galler” i trä som sticker upp ytterligare cirka 20 cm.

Kurbänkarna i domkyrkan har flera likheter med herrskapsbänkarna i sockenkyrkorna. De har en väl synlig placering i kyrkorummet, men ändå ett visst mått av avskildhet. Drottningholmsteatern som uppfördes

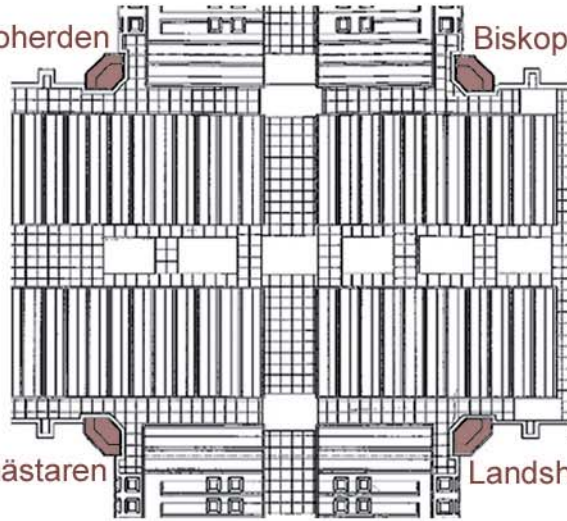
på 1760-talet har i teatersalongen en loge på väggen där ingången inte är ifrån teatersalongen. Denna loge är ”griljerad”²¹, dvs ovanför bröstningen är den försedd med ett 1m högt gallerverk. Genom att detta galler fanns där möjliggjorde det för den som satt i logen att se ut men med mycket begränsad möjlighet för dem i salongen att se in. Det är liknande tankar om att köpa sig en privat sfär som återkommer i kyrkan. Det finns också andra skäl till ett galler. Det var säkerligen trångt och mycket ont om plats i Kalmar domkyrka, liksom på andra håll i landet. Det kunde vara så trångt att människor lutade sig mot dem som satt i kurbänken och därmed skapade problem för dem som satt där. Ett exempel kan hämtas från domkyrkan i Visby där en person år 1785 ansöker om att få sätta upp ett galler därför att människor som står intill bänken riskerar att ”oreda deras kläder och peruker”.²²

Kurbänkarna hör också hemma i senbarockens formspråk. Kurerna finns inte omnämnda i bänkliggaren 1724 men sedan finns ett stort glapp i tiden då bänkliggare saknas. Först år 1775 finns de med i den första bevarade bänkliggaren sedan 1724. För att ytterligare ringa in kurernas ålder går det att rent stilmässigt säga att rokokon, som följer efter senbarocken, dyker i våra trakter upp i kyrkliga interiörer år 1763²³. Det är därför rimligt att åldersbestämma kurbänkarna till 1700-talets mitt.

Kurbänkar finns bevarade i ett antal kyrkor. De som finns kvar i Kalmar domkyrka är speciella för att de är sex bevarade av ursprungliga 14 vilket är ett stort antal i båda fallen.

Kyrkoherden Biskopen

Borgmästaren Landshövdingen

Överst till vänster en målning av Johan Persson föreställande kyrkoherde Torsten Mårtensson. I mitten foto taget efter år 1898 men inte senare än 1913. Här finns pinjekotten och kurbänken under predikstolen.

Underst till vänster ett foto från 2007 där det framgår att denna kur är den enda i kyrkan som idag är reserverad. Den inom kyrkan som har rätt att nyttja kurbänken är kyrkoherden. I mitten en ritning som redovisar den uppdelning av kurer som skedde kring år 1900. Till höger foto av Kalmar domkyrkas siste biskop William Tottie.

Reserverade kurbänkar under 1900-talet

Beslutet 1896 om att platser inte längre skulle kunna hyras i kyrkan fick återverkningar även vad det gäller kurer. De tre kurer i hörnen mellan långhus och korsarmar fanns sedan länge men nu höjdes predikstolen för att under den bereda plats för en ytterligare kurbänk. Genom detta skapades fyra kurer som reserverades för fyra befattningshavare, två från den sakrala och två från den profana världen. Landshövdingen hade kvar sin kur som han haft sedan 1700-talet och på andra hörnet på södra sidan fick nu borgmästaren sin egen kur. Den nyskapade kurplatsen under predikstolen²⁴ reserverades för biskopen och den återstående kurplatsen gick till kyrkoherden. Denna ommöblering skedde efter år 1898, förmodligen år 1900. Detta år fick Kalmar sin siste biskop William Tottie (1856-1913). Det beslutades år 1903 att Kalmar stift skulle gå upp i Växjö stift år 1915. När den stora renoveringen av interiören pågick år

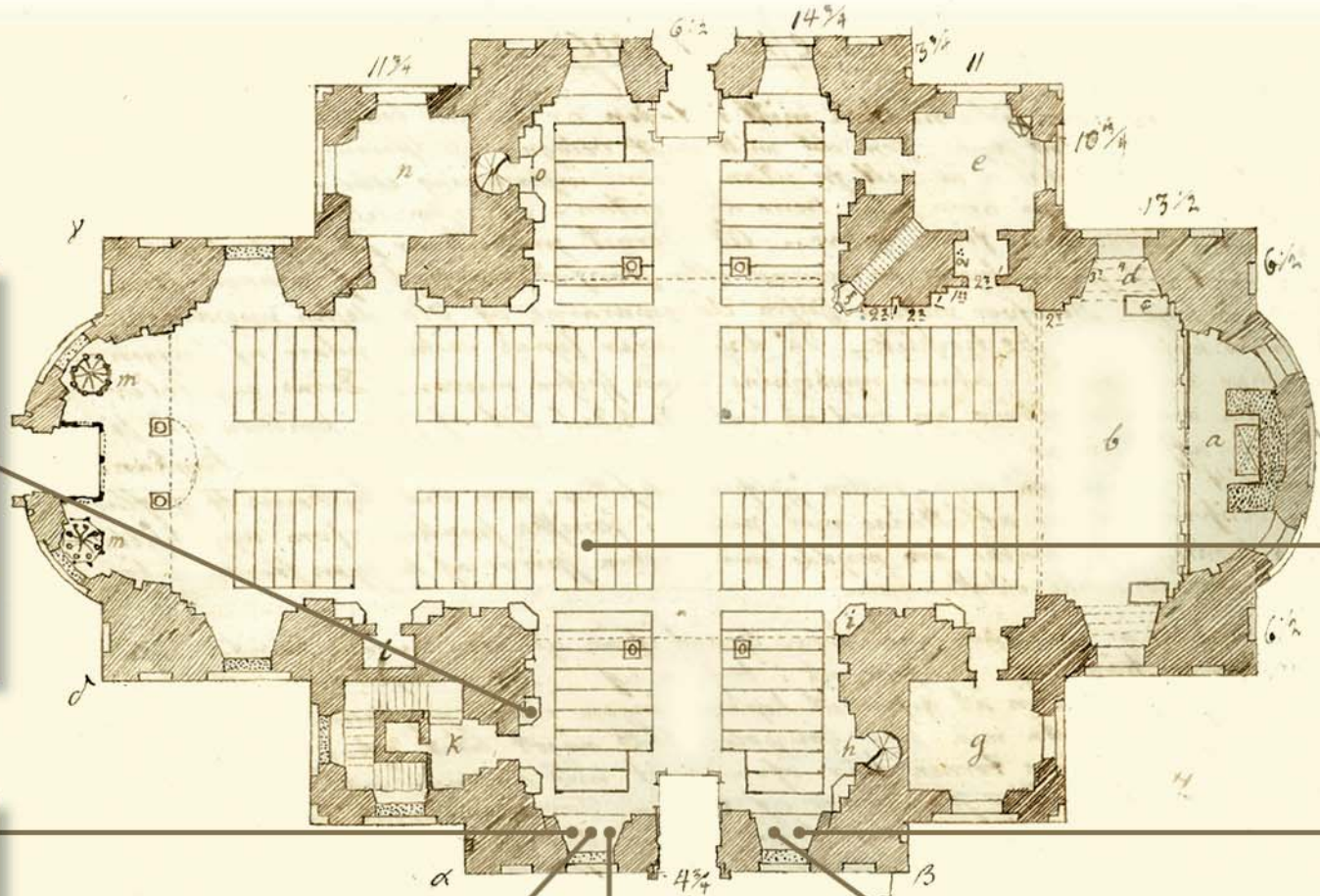
1913 dog biskopen. Kanske är i samband med detta som man bestämde sig för att låta Moses få återta platsen under predikstolen men nu stående på ett högre fundament.

Så sent som 1920 var de tre återstående kurer i mitten reserverade på samma sätt som tidigare. Idag år 2007 är fortfarande kyrkoherdens kur reserverad just för honom. Från 1983 till 2001 hette kyrkoherden Torsten Mårtensson. Han brukade sitta i denna kur vid konserter, när kyrkan var fullsatt.

Kurbänkarna fick inte röras eller ändras vid renoveringen 1910-14 med undantag för tre av dem där två senare kom att magasineras. Användningen av kurbänkarna har en mycket lång obruten historia fram till våra dagar.

Maria Rothman
Lotschefens fru

Sven Gustaf Lindblom
Artist

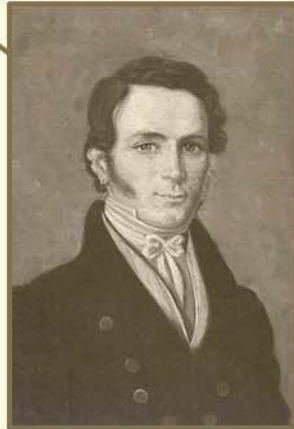
Johan Gabriel Rothman
Lotsfördelningschef

Herman Witt
Källarmästare

Hans August Lindström
Sjökapten

Carl Petter Sundberg
Snusfabrikör

Carl Hasselquist
Sjökapten

Säg mig var du sitter och jag skall berätta vem du är

Adel, präster, borgare och bönder var representanter för de fyra stånden i den Svenska ståndsriksdagen. I Kalmar domkyrka är de personer som återfinns i bänkliggarförteckningen främst borgare, allt från fabrikörer till hantverkare. Adeln är dåligt representerad i domkyrkan men döljs i en del fall under titlar där namn inte framgår. Landshövdingen och magistraten eller kyrkans folk med respektive fruar nämns inte med namn i bänkliggaren, de har alla så kallade friplatser som är relaterade till mannens tjänst. De fattiga i samhället hade inte råd att köpa eller senare hyra sin plats, de skymtar endast förbi ibland då t ex en fabriköer betalar plats "för två pigor" i en bänk med högt nummer, dvs långt bak i kyrkan.

För stadens borgare var bänkarna och kurer en social arena där pengar spelade stor roll och de olika taxorna för de olika platserna i kyrkan på ett subtilt sätt markerade en rangordning. Det var förbjudet att låna ut sin plats till någon annan så vi får tänka oss att det fanns tomma

platser samtidigt som trängseln var stor. Bänkar och kurer var fram till 1896 låsta och de med bänkbrev hade en nyckel till sin plats. I bänkarna och kurer kunde också finnas små skåp som bänkbrevsinnehavaren låtit montera, i dessa kunde man förvara psalmboken och något mindre föremål.²⁵ De fanns personer som satt mycket lång tid på samma plats. Lotschefen Rothmans fru satt i kurbänk nr 7 från år 1831-62 där hon under flera år bl a hade sällskap av Lindströms fru, från 1835-57. Snusfabrikören Sundberg satt i många år i fönsterkurbänken fyra som ligger i anslutning till södra ingången. I den andra fönsterkurbänken åt söder nummer fem, satt Källarmästare H Witt. Han delade kuren med Kommissionslantmätare Schuwert, Lotschefen Rothman och Kapten Lindström. På bänkrad nummer 17 satt Handlanden AL Kreuger och han delade bl a bänkrad med Artisten och teckningsläraren J G Lindblom. I bilaga 1 finns valda delar av bänkliggarna redovisade, med ytterligare exempel på vem som satt var med tonvikt på titlar.

Till vänster teckning av interiören från ca år 1820. Till höger julotta år 1986.

Sammanfattning och beskrivning av kulturhistoriskt värde

Begreppet domkyrka är starkt förknippat med katedral och associationerna glider nästan obemärkt över till att hamna i den medeltida katedralen. Våra två närmaste domkyrkor i Växjö och Linköping har också den medeltida historien som en del av sitt arv, något som domkyrkan i Kalmar saknar. Detta blir extra tydligt när det gäller kyrkans bänkinredning. Den medeltida katedralens avsaknad av bänkinredning står i stark kontrast till domkyrkan i Kalmar som skapats för och med en bänkinredning, redan från de första bevarade ritningarna. På dessa och senare ritningar framgår det att bänkarna som struktur, storlek och omfång tidigt ligger fast. Vad den nu genomförda kulturhistoriska genomgången kan visa på är att strukturen var vägledande men att man nöjde sig med återanvända delar från den gamla Storkyrkan för att skapa det nya. Som struktur framstår kyrkans planform med spelet mellan långskepp och korsarmar som nyckeln till förståelsen av kyrkans bänkinredning. Tessin d. ä:s väg från centralkyrka till det resultat som vi ännu upplever idag, ett långskepp med stark centrering till kyrkans mitt tack vare korsarmarna och det kraftiga listverket mellan vägg och tak som binder samman interiörens fyra riktningar till en enhet, unik i sin tolkning men med inspiration från Italien. Bevarandet genom århundradena av bänkar i såväl långhus som korsarmar har medvetet eller omedvetet följt Tessins ursprungliga intentioner som fortfarande är så tydligt avläsbara år 2007.

Det är nu klarlagt att olika delar av en bänkinredning från den gamla Storkyrkan finns bevarad i den nuvarande bänkinredningen. Det som sker från kyrkans invigning 1682 fram till den för interiören senaste omfattande renoveringen 1910-14 är att bänkinredningen anpassas något vid skilda tillfällen men att det aldrig handlar om att helt byta ut den.

Den senaste renoveringen i början av 1900-talet blev omfattande och på sitt sätt genomgripande men tanken var den samma som under tidigare

århundraden, vi behåller mer än vi förnyar. Befolkningstrycket gjorde att fler sittplatser behövdes samtidigt som det fanns en stark önskan att få bort alla lösa bänksoffor i kyrkans gångar. Detta skedde för att göra inredningen mer i enlighet med vad man uppfattade som ursprungligt och riktigt. Det vi idag kan betrakta som romantiska tillägg för att göra något nytt gammalt betraktade man då snarare som en återgång till något som hade varit men fallit bort på vägen. Bänkinredningen i domkyrkan representerar mycket höga kulturvärlden. Bänkarna är en del av en helhet som från början grundlades av Tessins tankar om hur bänkkvarteren i kyrkan fördelades. Varje ändring är ett ingrepp som bör relateras till den ursprungliga planen som i sin tur hänger samman med det gestaltningssmässiga förhållandet mellan långhus och korsarmar.

Korsarmarna har på sitt sätt lämnats mer i fred medan utvidgning har skett i kyrkans långhus. Läns museet anser att mycket stor restriktivitet bör gälla när det gäller ändringar av bänkarna i korsarmarna samt att stor restriktivitet bör gälla långhusets bänkkvarter.

Fönsterkurbänkar och övriga kurbänkar har nu satts in i sitt historiska sammanhang. De är inte längre anonyma rester från en annan tid, de berättar om hur vårt samhälle var och om vilka personer som satt i dem, ofta under lång tid. Kurbänkarna har använts under århundraden, till en del fram till vår tid. Dessa kurbänkar är en omistlig del av domkyrkans interiör. De fick vara kvar 1914 utan att byggas om eller renoveras. Läns museet kan inte finna någon anledning att ompröva de ställningstaganden som gjordes vid renoveringen 1910-14.

I början av 1900-talet förändrades predikstolen. Bland annat ändrades undersidan på korgen på så sätt att Mosesskulpturen ersattes av en pinjekotte. Det står helt klart att pinjekotten är en parentes i predikstolens historia och att Mosesskulpturen är ett med predikstolen.

Noter

¹Sid 304, Kalmar Storkyrka, M Olsson. På hela 5 sidor skriver författaren om stolinredningen.

²”Kyrkorummet som social arena” av Margareta Kempff Östlind i Bebyggelsehistorisk tidskrift 46/2003, beskriver utvecklingen från stolrum till bänkrum.

³Ur inventarieförteckning 1678 ”alla bänkar, läktare och annan prydnad, svarfvade pelare och eljest mera som var i kyrkan” Kalmar län 1914, sid 19.

⁴Utdrag ur :Ordning och stadga, från år 1683

§ 2. De främsta stolarna uppå manfolksraden ifrån N:o 1 och till N:o 12 inklusive, jämväl ifrån N:o 1 och till N:o 10 på kvinnfolkssidan, äro och skola allt framgent förblifva dels fria och dels ämbetsstolar, hvilka utan rekognition till kyrkan häfdas på sätt och vis, som de uppå den författade kyrkotaflan finnas antecknade.

§ 3. Men på det att hvarjom och enom må vara kunnigt, huru många penningar för hvart och ett stånd för de öfriga till kyrkan bör betalas, alltdärföre (jämte det allom må vara veterligt, att uti hvar stol allenast sex fullkomliga rum och inga flera inlösas) skall kyrkan till refusion för ett stånd på manfolksraden och uti N:ris 13, 14, 15, 16, 17 och 18 åtnjuta 5 dlr smt, kommandes uti samma konsideration kvinnfolksstolarna N:ris 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17 och 18. Men på tvärgångarna uppå södra manfolkssidan betalas för ett enkelt stånd eller stolrum, sedan stolen N:o 19 för kapellanen och kollegerna aftages, uti N:ris 20, 21 och 22 jämväl 29, 30, 31 och 32 – 4 dlr smt. De öfriga allt intill dörren gälla till hvar sitt stånd 3 dlr smt. Samma beskaffenhet är med kvinnfolksstolarna vid norra kyrkodörren, allenast att n:o 20 possidera och häfda uti lifstiden utan viderkänsl kapellanens och kollegernas hustrur. I lika måtto och uppå stora gången under N:ris 37, 38, 39, 40, 41 och 42 såväl uppå manfolks- som kvinnfolkssidan taxeras hvart och ett särskildt rum till 3 dlr smt, men de öfriga sju stolarna nedanför dessa på begge sidorna om stora gången æstimeras ståndet för deras aflägsenhets skull allenast till 2 dlr smt.

⁵Fabian Baerendtz, läns museets årsbok 1920. Han beskriver bänkinredningen under rubriken ”Bänkhyror” något intresse för bänksinredningen och kurerna som historiska dokument verkar han inte ha haft.

⁶Mellan åren 1838 till 51 satt följande personer på dessa bänkar: No 1-5 upplåtna till fribänkar genom kyrkorådet beslutat den 2 feb 1841. No 6 af kyrkorådet den 24 april 1841 upplåten till begagnande under högmässor åt Berga hemmansägare

No 7 och 8 upplåten åt Gymnasie ungdommen genom kyrkorådet beslutat 23febr 1841

No 9 Magistraten, Tullstaten, Stads Läkaren. No 10 se föregående. No 11 Confistoriales, Notarien Gymnasii Lärare. No 12 Landsstaten, Provincial-läkaren, Post och Magazinsförvaltaren, Förste Lantmätaren.

⁷De två sidoläktarna i korsarmarna var högt placerade och det var därför svårt att höra predikan från predikstolen som satt lägre ned i förhållande till läktaren.

⁸Hela processen kring Tessin d. ä. och domkyrkan i Kalmar finns redovisade i ”Kalmar Domkyrka” Rosell, Bennett.

⁹Förvarades ursprungligen i Värmanäs herrgårdsarkiv. Finns nu på stadsbiblioteket i Kalmar.

¹⁰”Trappsteg i norra fenstret hvarest schol-ungdomen står under sången.- Dylika Trappor äro äfven i motsvarande fenstret på på södra sidan hvilka endast begagnas vid skriftning då choret fylles med folk.” Löfgren Ata, 1819.

¹¹Avsnittet om 1800-talets bänkar är till stora delar hämta från, I Tidens stil, Arkitekten Agi Lindegrens liv och verk, B-I Johansson, sid 287 och framåt

¹²”den tidigare slutna bänkinredningen ersattes med öppna bänkar för att den uppvärmda luften skulle cirkulera bättre” 1890-93 års inte restaurering. Visby domkyrka, G Svahnström, sid 189.

¹³Finns beskrivet och satt i sitt sammanhang i denna bok. En svensk restaureringstradition, V Edman, sid 24.

¹⁴Artikel om restaureringen, ur Barometern, 19 sep 1914.

¹⁵Ur brev till Emil Ekhoff, daterat 1 januari 1910, ATA

¹⁶19 september 1914.

¹⁷Det var Kerstin Barup som så vänligt påpekade att denna begreppsförvirring finns att förhålla sig till.

¹⁸Alla fönsterkurer är inte lika välbevarade den mest intakta är den vid ingången till sakristian, nr 18. I den finns sittbrädan kvar, något som saknas i

de övriga tre. Taket ovanpå är inte bevarat på alla kurlerna.

¹⁹ Bildhuggare Jonas Berggren, predikstolen i Vickleby från år 1763 är utförd i en genomförd rokokoko.

²⁰ Kalmar slots kyrkor, M Olsson, sid 69.

²¹ Har inget med matlagning at göra. Det svenska ordet kommer från franskans ”grille” vilket kan översättas med galler, grind eller gallerverk.

²² ”Vid vissa tider synes där ha rått nästan kaotiska förhållanden med inte bara bänkkvarteren utan även gångarna till trängsel fyllda med människor. Jacob Hagelund anhöll 1785 på samtliga berörda bänkgäres vägnar att få sätta upp ett gallerverk på bänkarna för att hindra de i korsgången stående att luta sig mot dem som satt i bänkarna, och därigenom oreda deras kläder och peruker.” sid 177, Visby domkyrka, G Svahnström.

²³ Bildhuggare Jonas Berggren, predikstolen i Vickleby från år 1763 är utförd i en genomförd rokokoko.

²⁴ Det finns en kurbänk markerad under predikstolen på uppmätningen 1910. Kurbänken fanns på just denna plats under en kort tid. På ett foto från 1898 är Moseskulpturen fortfarande på plats under predikstolen men på ett odaterat foto taget före 1910 är skulpturen ersatt med en pinjekotte. Någon gång mellan dessa årtal kom pinjekotten och kurbänken på plats. Vid renoveringen 1910-14 flyttas kurbänken och kotten ersätts åter med Moseskulpturen.. Ett tack till vaktmästare Jan-Erik Svantesson som uppmärksammade mig på att platsen under predikstolen varit reserverad för biskopen.

²⁵ En fyra fem skåp av detta slag finns bevarade i domkyrkans källare. En del av dem är riktigt ålderdomliga och är tillverkade av ek. Det som kännetecknar dessa skåp är att de inte har någon baksida, de satt monterade direkt mot bänkinredningen.

²⁶ J Fred. Olson beskriver i ett brev till Ekhoﬀ hur han i princip tänker använda bänksfronterna och bänkdörrarna.

²⁷ Vändbänkarna syns inte på uppmätningssritningen men väl på ett foto av Herman Sandberg från år 1898.

²⁸ De två små kurlerna till bänkkvarter som fanns längst väster ut i kyrkan försvinner och det blir nu endast fyra stora bänkkvarter i långhusdelen.

²⁹ Bilden på orgeln återfinns i, Möbler från Svenska herremanshem, första

delen 1500 o 1600-talen, Wallin 1931. Orgelns utformning karakteriseras i boken som *typisk* för perioden yngre Vasatid 1610 –1660. Detta gör att bänkdörren littra B stilhistoriskt hör hemma i Storkyrkans inredning. Det är därför rimligt att de 19 bevarade bänkdörrarna littra B är en kvarvarande rest från den gamla kyrkan. Det går dock inte att helt säkert belägga detta faktum det kan även vara tillverkade för domkyrkan.

³⁰ Var dessa originalbeslag sitter är

³¹ Se artikel i Barometern 1990-02-03. ”Borta är redan de två sista bänkarna mot västra ingången. Lennart Alberius berättar att önskemålet var att få ta bort tre rader så att de två pelarna frilades. Men det förbjöd riksantikvarieämbetet med motiveringen att då skulle perspektivet på pelarna bli fel.”

³² Littra E satt där den västra textiltöfvaringen nu finns. Det är möjligt att den finns i något av kyrkans förråd men de är ännu inte återfunna.

³³ Efter barnsörd fick kvinnan inte närvara vid gudstjänsten före det att hon blivit kyrktagen. Detta skedde som regel mellan fyra till sex veckor efter födseln. Kvinnorna som väntade på att bli kyrktagna fick vänta i vapenhuset eller möjligen sitta i den nedersta bänken på kvinnosidan. Kyrktagningen kunde ske i vapenhuset, i dörröppningen, innanför dörren eller framme i kyrkan. Efter det att prästen läst kyrktagningsbönen tog han kvinnan i hand, uttalade en slutönskan och ledsagade henne till den bänk där hon skulle sitta. Ur: Kyrktagningsleden i Sverige, A Gustavsson.

³⁴ Raä beslut 1985-11-29 dnr 4227/85. Klm tillstyrker förslaget. I den bevarade handlingarna mellan parterna finns det ingen som reflekterar över den bänksinredning som skulle offras. Ingen diskussion om att inredningen som helhet, eller att bänksfronterna skulle magasineras. Det kan ha varit mycket välbevarade fronter av typen littra E som bara kastades. Det som hände får utifrån det vi vet idag ses som mycket olyckligt. Littra E fanns år 1910 endast på denna plats i korsarmens norra del, västra bänkkvarteret.

Foto till vänster är taget 1898 och visar den gamla inredningen. Fotot nedan är från 2007. Det är över 100 mellan bilderna men mycket är sig likt. Den stora förändringen är att epitafierna återuppsattes vid 1910-talets renovering för att pryda väggarna, efter att ha varit borttagna sedan 1830-talet.

Bilaga 1

En detaljerad beskrivning av förändringen av bänkinredningen 1910-14

Genom att jämföra J Fred. Olsons uppmätning med dagens bänkinredning går det att dra följande slutsatser om vad som bevarades.²⁶ Från predikstolen och öster ut mot koret fanns före ombyggnaden åtta vändbänkar i de två bänkkvarteren.²⁷ Denna funktion försvinner och alla sittbänkar i kyrkan blir enhetliga.

Bänkkvarteren i kyrkans långskepp

Förutom förändringen av sitsen, ryggen och bänkgolvet vid 1910-talets renovering så är dessa fyra bänkkvarter förlängda åt väster. De fyra stora bänkkvarteren²⁸ får nytillverkade bänkdörrar mot mittgången. Dessa tillverkas som kopior av 19 bevarade bänkdörrar, på ritningen littra B, som finns bevarade på två ställen i kyrkan. Bänkdörren littra B har en form som har likheter med en orgel från Rådmanö kyrka daterad 1649,²⁹ se foto sid 44. De 19 bevarade bänkdörrarna har en utformning som hör hemma i 1600-talets första hälft. Det är därför rimligt att de är bevarade delar från den gamla Storkyrkan i Kalmar. De 19 originalbänkdörrarna flyttas inte utan får samma placering som de haft före renoveringen.

J Fred Olson väljer att ersätta de förhållandevis enkla littra C, med den mer ålderdomliga och intrikata varianten littra B. De överblivna bänkdörrarna, littra C återanvändes och fick komplettera de fyra bänkkvarteren mot sidogångarna och bli bänkdörrar där. De nytillverkade littra B kompletterades med ett nytillverkat smidesbeslag som också har sin förebild i ett beslag som finns på uppmättningsritningen tillsammans med littra B:s bänkdörr.³⁰

De fyra stora bänkkvarteren får också nya fronter på kortsidorna. Även här beslutar man sig för att välja en förlaga till de nya fronterna som finns i kyrkan. Det blir nu den mest spektakulära varianten som får stå modell, littra D med sin rikt skurna dekor i senrenässans. De rikt

utformade senrenässansfronterna med sitt portalmotiv är med största sannolikhet från den gamla Storkyrkan och är troligen tillverkade under 1600-talets första hälft. De fyra originalfronterna flyttas inte, utan får samma placering i korsarmens norra del som de haft före renoveringen.

De två bakre bänkkvarteren kortas i väster med en bänk på vardera sidan kring år 1990.³¹

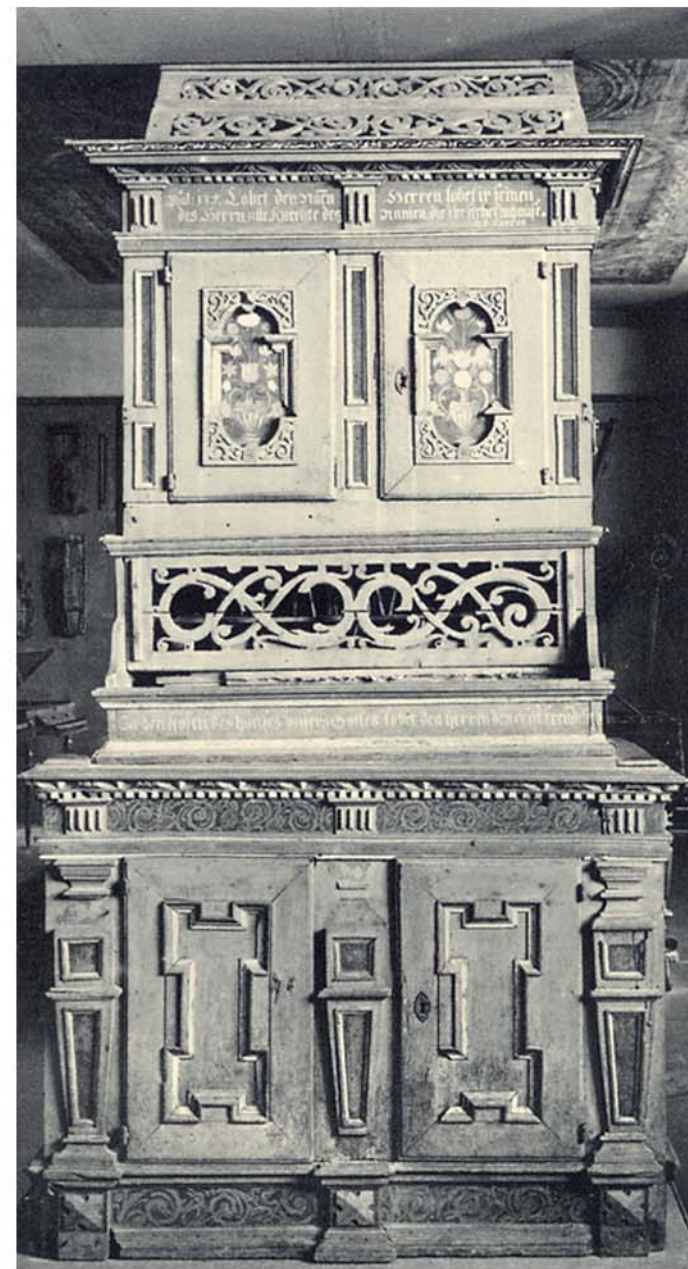
Bänkkvarteren i kyrkans korsarmar

Förutom förändringen av sitsen, ryggen och bänkgolvet vid 1910-talets renovering så är dessa fyra bänkkvarter bevarade till sin struktur. Bänkfronterna mot kyrkans långhus är i norra korsarmen enkla, littra M på ritningen. Motsvarande front i södra korsarmen har en mer ålderdomlig utformning med ett krönt listverk med skuren dekor littra G. Dessa 14 fronter är som det verkar renoverade och krönet är utbytt med det ursprungliga som förlaga medan den listomgärdade spegeln är original. Littra G har ett ornament som påminner om littra E³² och är en senrenässansfront precis som littra D. Littra A är från 1600-talet.

I den södra korsarmen finns längst söderut på vardera sidan en sorts kur eller avskild bänk med ett skjutbart gallerverk in mot kyrkorummet. Dessa två bänkar finns inte med i bänkliggarna som redovisar vilka bänkar som hyrs ut och de finns inte nämnda i någon historik eller beskrivning över kyrkans interiör. De kallas för ”fångébänkarna”, här skulle välartade fångar med sina fångvaktare ha suttit under högmässan. Det finns dock inga skriftliga källor som belägger detta. Som ett exempel hänvisar Domsysslomannen 1990 till dessa som ”fångébänkarna” ett levande begrepp för honom. En muntlig tradition ska aldrig helt avvisas tills det kan påvisas att den inte stämmer.

I St:a Gertruds kyrka i Västervik finns en kringgårdad avskild äldre kyrkbänk med glasrutor framtill, dessa bänkar skall ha varit avsedda för, som det berättas, ammande mödrar, men inte heller detta är dokumenterat

De två fotona till vänster är från södra korsarmen och är på de avskilda bänkarna vars användning inte är klarlagd. Fotot till höger föreställer en orgel från 1649. Dörrarna i orgelns nederkant har en utformning som påminner om en av bänkdörrarna i domkyrkan, se littra B sidan 18.

i litteraturen eller kända dokument. Dessa bänkar och de i Kalmar har likheter, de är avskilda men upplevs genom sin enklare utformning inte som avsedda för "herrska" men framför allt har de inte gått att hyra. Vi vet inte idag vad dessa bänkar i domkyrkan ursprungligen haft för användning. Det är däremot helt klart att de är gamla, med största sannolikhet 1700-tal. En hypotes är att de hänger samman med kyrktagningsleden.³³ Det troligaste är kanske ändå att de var avsedda för mammor med spädbarn som här kunde sitta avskilt. I en tid när en sittplats inte var given för alla kunde dessa bänkar ge skydd och vila för mor och barn men även ge lite värme. Domkyrkan fick inte någon uppvärmning av kyrkorummet förrän 1876. Det som talar emot denna hypotes är att de är placerade på manssidan i kyrkan.

I den norra korsarmen installerades två textilförvaringsskåp år 1987.³⁴ De ersatte två korta bänkrader längst norr ut i korsarmen. De två skåpen kanske löste en del praktiska problem men de är förödande för upplevelsen av domkyrkans norra korsarm.

Bilaga 2

Bänkinredningen i Kalmar domkyrka 1684 – 1862

Detta är inte en avskrift utan utdrag och minnesanteckningar förda vid genomgången av dessa bänkliggare. Siffror inom parentes anger vad kurplatsen eller bänkplatsen kostade per år.

Bänkinredningen i Kalmar domkyrka 1684 -

Bänkar 1-51 på mans och kvinnosidan. På bänk 42 finns namn förtecknade men inte efter det.

Inget angivet om fribänkar i förteckningen men den första raden på manssidan där namnen på personer finns angivet är på rad 13 och på kvinnosidan rad 10.

Bänkinredningen i Kalmar domkyrka u å -

Bänkar 1-46 på mans och kvinnosidan. På bänk 42 finns namn förtecknade men inte efter det. Inget angivet om fribänkar i förteckningen men den första raden på manssidan där namnen på personer finns angivet är på rad 13 och på kvinnosidan rad 10.

Bänkinredningen i Kalmar domkyrka 1712-

"Renoverad stolslängd öfver bänkrummen här uti Carls Kyrka inrättad år 1712". Bänkar 1-42 på mans och kvinnosidan. Inget angivet om fribänkar i förteckningen men den första raden på manssidan där namnen på personer finns angivet är på rad 13 och på kvinnosidan rad 10.

Bänkinredningen i Kalmar domkyrka 1724-

"Renoverad stolslängd öfver bänkrummen här uti Carls Kyrka inrättad år 1724". Bänkar 1-43 på mans och kvinnosidan. Fribänkar 1-12 är angivna på både manssidan och 1-10 på kvinnosidan. Manfolkssidan, No 19, Collegarnes bänk invid södra dörren. Kvinnosidan, No 19, Prästfruarnas bänk på norra sidan.

Bänkförteckning Kalmar domkyrka 1775 – 1825 DII:1

Bänkar 1-44	Bänkar 1-42
Mans sidan	Kvino sidan
Fenster khur bänken No 1	Fenster khur bänken No 2
Apotekare, Källarmästare	Provincial dokt. fru (Handl Fournanders fru)
Fenster khur bänken No 3	Fenster khur bänken No 4
Inspektör, Comendant	Till vänster inom norra kyrkodörren vid sakristian. Handelsmans fru
Hörn Stolen No 5 vid likkäller	Hörn Stolen No 6
Dörren	Landshövud

Hörn Stolen No 7	Mamsell, handelsmans hustru Chur bänk No 8 vid dörren Till klocke tornet Madmoissell, handelsmans fru	klocketornet för hyra 16R Sjökapten Rothmans fru
spikkammardörren		Kur Bänk No 9, Kur bänk vid spikkammardörren för hyra 12R A. Levenhagens hustru 1823-36
Chur bänk No 10, vid uppg. till norra läktaren till vänster om dörren		Kur Bänk No 12,(12 överstr. ny siffra 8) Kur bänk vis a vis prädikstolen för hyra 12R Lagman Rosvalls fru 1826-51
Chur bänk No 11 vid uppg. till norra läktaren	Majorskan, handelsmans änka	Kur Bänk No 13,(13 överstr. ny siffra 11) Kurb till höger innan västra kyrkod. För h 12R Johan Tyberg 1829-40
Chur bänk No 12 vis á vis mot predikstolen		
Chur No 14 vid ingången till spikkammaren. Till höger	Churen no 15 eller sjelva ing till trappan upp till norra läktaren Chur bänk no 13 till höger wid gången genom västra dörren vid uppgången till orgelläktaren	Kur Bänk No 14,(14 överstr. ny siffra 10) Kurb vid ingång till spikkammaren för h 12R J Tybergs fru 1815-40
		Kur Bänk No 16, (16 överstr. ny siffra 1) Kurb för Biskopinnan
		Kur Bänk No 17, ,(17 överstr. ny siffra 3) Blank sida
		Kur Bänk No 18, ,(18 överstr. ny siffra 6) Blank sida
		12 kurbänkar på manssidan
		Frutimmers sidan, bänkar 1- 47
		Kur Bänk No 2,(2 överstr. ny siffra 17) Fenster kurbänk för hyra 16R till höger innan H kyrkodörren
		Kur Bänk No 4,(4 överstr. ny siffra 18) Fenster kurbänk för hyra 16R till vänster innan norra kyrkodörren vid sakristian

Bänkförteckning Kalmar domkyrka 1825- 1837 DII:2

Mans sidan, bänkar 1- 49

Kur Bänk No 1,(1 överstr. ny siffra 5) Fenster kurbänk för hyra 16R

Sjökapten Rothman 1834 och framåt

Kur Bänk No 3,(3 överstr. ny siffra 4) Fenster kurbänk för hyra 16R

Fabrikör Sundberg

Kur Bänk No 7, (7 överstr. ny siffra 2) hörnstol för HH Landshövd i
orten

Kur Bänk No 8, (8 överstr. ny siffra 7) Kur bänk vid dörren till

Kur Bänk No 5, (5 överstr. ny siffra 12) hörkur vid likkällar dörren för hyra för hyra 16R

Kur Bänk No 6, (6 överstr. ny siffra 13) hörnkur för HH Landsh. fru

Kur Bänk No 10,(10 överstr. ny siffra 14) Kur bänk vid uppgången till norra läktaren för hyra 12R

Kur Bänk No 11,(11 överstr. ny siffra 16) Kur bänk vid uppgången till norra läktaren för hyra 12R

Kur Bänk No 15, Kur bänk hvarigenom uppgången är till norra läktaren för hyra 12R

7 kurbänkar på kvinnosidan

Bänkförteckning Kalmar domkyrka 1838-1851 DII:5

Stolslängd på mans- sidan i Calmar Domkyrka

Längd öfver Stol och Kur Rummen uti Calmar Domkyrka

Bänkplatser

No 1-5 upplåtné till fribänkar genom kyrkorådet beslutat den 2 feb 1841

No 6 af kyrkorådet den 24 april 1841 upplåten till begagnande under högmässor åt Berga hemmansägare

No 7 och 8 upplåten åt Gymnasie ungdommen genom kyrkorådet beslutat 23febr 1841

No 9 Magistraten, Tullstaten, Stads Läkaren

No 10 se föregående

No 11 Confistoriales, Notarien Gymnasii Lärare

No 12 Landsstaten, Provincial-läkaren, Post och Magazinsförvaltaren, Förste Lantmätaren

Bänkar som hyrdes ut

No 13 Med titlar som handlanden, bagaren, stadsfogden, apotekaren, copvardi kapten (16)

No 14 Med titlar som handlanden, rådman, copvardi kapten, lantmätare, mältare (16)

No 15 Med titlar som handlanden, chirurgen, handelsbokhållare, bokbindaren, boktr. (16)

No 16 Med titlar som fabrikör, handlanden, hattmakaren, guld och silverarb, capten (16)

No 17 Med titlar som handlanden, bokhållaren, postiljonen, (herr A L? Kreuger 1832-1850, artisten J G Lindblom 1839-1851) (16)

No 25 Med titlar som fabrikör Sundberg för en piga, J Bruun för en piga, timmermans fru (12)

No 26 – 33 (blanka sidor)

No 34 Stadskomministern, Rektor o övrige Tjenstemän vid skolorne

No 35 Med titlar som warfsbokhållare, sjökaptén (14)

No 39 – 42 (blanka sidor)

No 45 Med titlar som murmästaren, glasmästaren, skraddaren, handskmakaren, kopparsl.

No 46 Bergaboerne (14)

No 47 Törneby och Hagbynäs

No 48 Skälby

No 49 Tullupsyningsmännen

No 50 Stadsbetjäningens, Landshövdingens och Biskopens betjäning

No 51 Ringkarlar och Brandvakt

No 53 Sista bänk (12)

Kur Bänk No 1, (blank sida)

Kur Bänk No 2, (blank sida)

Kur Bänk No 3, (blank sida)

Kur Bänk No 4 fabrikör, handlanden, apotekaren (Fabrikör C Sundberg 1833-1851) (20)

Kur Bänk No 5 stadsfiskal, major, sjökaptens, källarmästare, consul (20)
Kur Bänk No 6 häradshövdingens fru (C Lundgrens fru 1845-1850) (20)
Kur Bänk No 7 (sjökaptens Rothmans Fru 1831-1851) (20)
Kur Bänk No 8 (lagmansänkan Roosval 1839-51) (lagmansänkan Lundstedt 1825-1851) (16)
Kur Bänk No 9 handlandens hustru, tullupsyningmans hustru, mamsell (16)
Kur Bänk No 10 (förste lantmätarens Thybergs hustru 1815-1840), handlandens hustru, demoiselle (12)
Kur Bänk No 11 (förste lantmätare Thyberg 1829-1840) (16)
Kur Bänk No 12 vid likkällardörren (Sjökaptens NP Engströms hustru 1836-42) (16)
Kur Bänk No 13 Landshövdingenskan
Kur Bänk No 14 (Enke fru Rådmanskan Fornanders 1807-1848) (16)
Kur Bänk No 15 (Fru Carin Liedholm född Boursie 1842-43) (16)
Kur Bänk No 16 (Handlanden Lovéns hustru 1824-49, samt två ytterl. kvinn. L) (16)
Kur Bänk No 17 (Doktorinnan Colliander 1806-51) (20)
Kur Bänk No 18 (Enke fru Höök 1801-51) (20)

Stolslängd på fruntimmers- sidan i Calmar Domkyrka

Längd öfver Stol och Kur Rummen uti Calmar Domkyrka

Bänkplatser

No 1 Landshövdingens och biskopens pigor

No 2 Med titlar som mamsell, handlandens fru, skrädderi mästaren för en dotter (16)

No 3 Med titlar som handlandens fru, styrmans fru, skrädderimästarens fru (16)

No 4 Med titlar som mjölnarens enka, handlandens fru, strymanens fru (16)

No 5 Med titlar som sockermästarens fru, sjökaptens fru, mamsell (16)

No 6 Med titlar som sjökaptens fru, stenläggarens fru, smedens fru (16)

No 7 Med titlar som kammakar fru, skomakar fru, handlandens fru (16)

No 8 Med titlar som friherrinnan, enkefru, handlandens fru (16)

No 9 Med titlar som bokhandlandens fru, enkefru, handlandens fru (16)

No 10 För Magistraten, Tullstaten, Stads Läkarens fruar

No 11 se nr 10

No 12 Landsstaten, Provincial-läkaren, Post och Magazinsförvaltaren, Förste Lantmätaren

No 13 För Landstatens fruar

Bänkar som hyrdes ut

No 13 Med titlar som handlanden, bagaren, stadsfogden, apotekaren, copvardi kaptens (16)

No 14 Med titlar som handlanden, rådman, copvardi kaptens, lantmätare, mätlare (16)

No 15 Med titlar som handlanden, kirurgen, handelsbokhållare, bokbindaren, boktr. (16)

No 16 Med titlar som fabrikör, handlanden, hattmakaren, guld och silverarb, capten (16)

No 17 Med titlar som handlanden, bokhållaren, postiljonen, (herr A L? Kreuger 1832-1850, artisen J G Lindblom 1839-1851) (16)

No 25 Med titlar som fabrikör Sundberg för en piga, J Bruun för en piga, timmermans fru (12)

No 26 – 33 (blanka sidor)

No 34 Stadskommisster, Rektor o övriga Tjenstemän vid skolorne

No 35 Med titlar som warfsbokhållare, sjökaptens (14)

No 39 – 42 (blanka sidor)

No 45 Med titlar som murmästaren, glasmästaren, skraddaren, handskmakaren, kopparsl.

No 46 Bergaboerne (14)

No 47 Törneby och Hagbynäs

No 48 Skälby

No 49 Tullupsyningsmännen
No 50 Stadsbetjäningens, Landshövdingens och Biskopens betjäning
No 51 Ringkarlar och Brandvakt
No 53 Sista bänk (12)

Bänkförteckning Kalmar domkyrka 1852-1862 DII:7

”Stolståndslängd på manssidan Kalmar Domkyrka”

Bänkplatser

No 1-5 upplåtné till fribänkar genom kyrkorådet beslutat den 2 feb 1841

No 6 af kyrkorådet den 8 okt 1856 upplåten till skolungdomen

No 7 upplåten åt Gymnasie ungdommen genom kyrkorådet beslutat 23febr 1841

No 8 upplåten af kyrkorådet den 8 okt 1856 till Berga bymän

No 9 Magistraten, Tullstaten, Stads Läkaren

No 10 se föregående

No 11 Confistoriales, Notarien Gymnasii Lärare

No 12 Landsstaten, Provincial-läkaren, Post och Magazinsförvaltaren, Förste Lantmätaren

Bänkar som hyrdes ut

No 13 Med titlar som handlanden, bagaren, stadsfogden, apotekaren (16)

No 14 Med titlar som handlanden, sjökaptén, körsnär (16)

No 15 Med titlar som handlanden, bokbindaren, boktryckare (16)

No 16 Med titlar som fabrikör, lotsåldrmannen, garfverifabrikören, handlanden (16)

No 17 Med titlar som handlanden, tunnbindaren, bokhållaren (16)

No 25 Med titlar som fabr Sundberg för en piga, demoiselle, enkefru, arbetskarlens fru (12)

No 35 Med titlar som skradderimästaren, sjökaptén, bokarlen, postiljon (14)

No 40 Med titlar som poliskonstapelns hustru, demoiselle, postiljon enka (16)

No 46 Bergaboerne (14)

No 47 Törneby och Hagbynäs (Blank sida)

No 48 Skälby (Blank sida)

No 49 Tullupsyningsmännen (Blank sida)

No 50 Stadsbetjäningens, Landshövdingens och Biskopens betjäning (Blank sida)

No 51 Ringkarlar och Brandvakt (Blank sida)

Sista angivna bänk 53

Kur Bänk No 1, Biskopinnan

Kur Bänk No 2, Landshövdingen

Kur Bänk No 3 Blank sida

Kur Bänk No 4 (Fabrikör C Sundberg 1833-1862) (20)

Kur Bänk No 5 (Källarmästare H Witt från år 1853-1862, Kommissionslantmätare Schuwert 1858-1862, Lotschef Rothman 1834-1862, Kaptén Lindström 1845-1852) (20)

Kur Bänk No 6 (Fröken Ulla von Tell (transport fr. No 6 frunts.) 1857-1862) (20)

Kur Bänk No 7 (Lotschefen Rothmans Fru 1831-1862, Lindströms fru 1835-1857) (20)

Kur Bänk No 8 (Fru Rooswall 1852-1862 + en dotter)(16)

Kur Bänk No 9 (Stadf Appelloft för tvenne döttrar)(16)

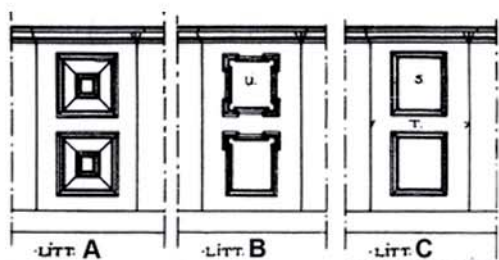
Kur Bänk No 10 (Kaptén Anderssons änka 1816-1856)(12)

Kur Bänk No 11 (Blank sida)

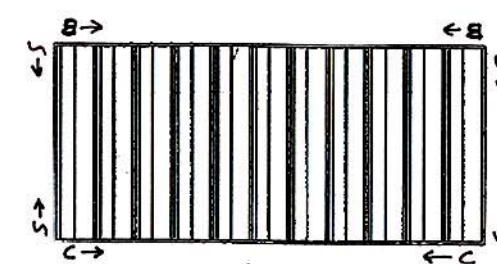
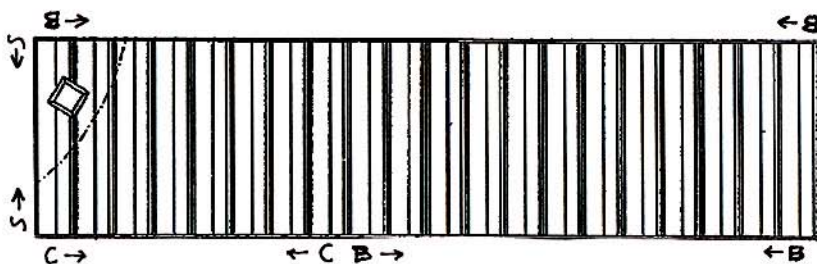
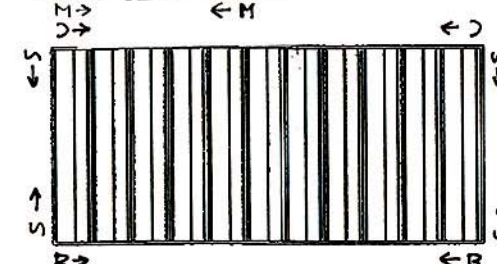
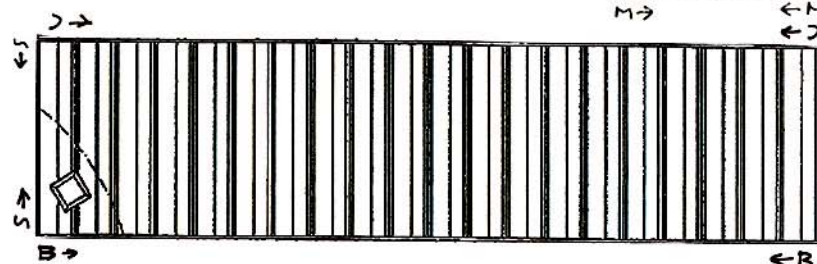
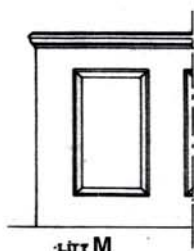
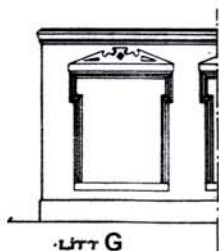
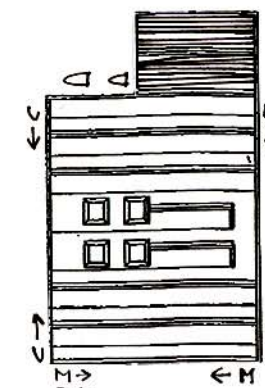
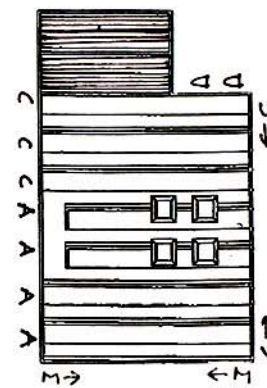
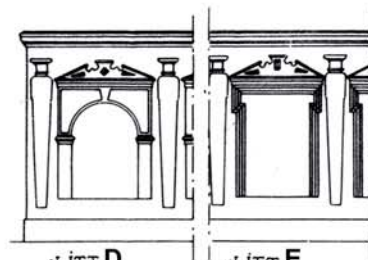
Bilaga 3

Relationsritning över bänkdörrar och bänkfronter i Kalmar domkyrka 2007.

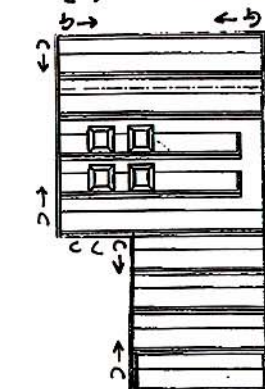
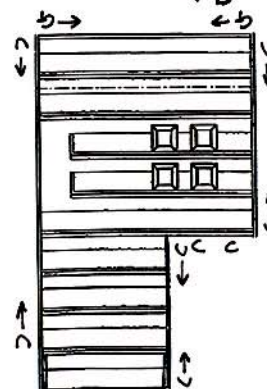
Richard Edlund.

C2 = C fast smalare list

Litt S

Illustrationer

Samtliga nytagna foton är tagna av Richard Edlund. Om inget annat anges ingår fotot i Kalmar läns museums arkiv. Sid 2, illustrationer från Kalmar Storkyrka, M Olsson, 1974. Sid 8, stadsbild, Klm.s arkiv. Plan över bänkar samt bänkliggare, Landsarkivet i Vadstena. Sid 11, Plan i högra hörnet, ur Kalmar Domkyrka, Rosell Bennett, 1989. Sid 12, foto av plan som ingår i Värnanäs samlingen Kalmar Stadsbibliotek. Sid 16, ur Nils Isak Löfgrens samling, ATA, Raä. Sid 22, ur Agi Lindegrens samling, ATA, RAÄ. Sid 28, ur Nils Isak Löfgrens samling, ATA, Raä. Sid 30 foto ur Klm:s samlingar Winell ca 1920. Sid 32, foto ur Klm:s samlingar, Sandberg 1898. Sid 34, fotot längst upp till höger, Sandberg 1898. Sid 36, förlaga till bakgrund, ur Nils Isak Löfgrens samling, ATA, Raä. Sid 38, teckning ur Nils Isak Löfgrens samling, ATA, Raä. Foto till höger Rolf Lind. Sid 42, foto Sandberg 1898. Sid 44, foto till höger ur, Möbler från Svenska Herremanshem, Wallin, 1931.

Tack till

Domkyrkans personal, arkivpersonal på Antikvarisk-topografiska arkivet, landsarkivet i Vadstena, Margareta Kempff Östlind Stockholms universitet, Ragnhild Boström Stockholm samt kollegor på Kalmar läns museum.

